

Badania społeczne w praktyce

EARL BABBIE

WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN

Badania społeczne w praktyce

Od autora

Pisanie to moja radość, socjologia to moja pasja. Zachwyca mnie składanie słów tak, by skłaniały ludzi do nauki lub śmiechu – lub jednego i drugiego zarazem. Socjologia jest także zbiorem słów. Jest ona symbolem ostatniej nadziei na globalne wychowanie naszego gatunku i odnalezienie sposobów na wspólne życie. Fakt, że mogę być świadkiem tego, jak socjologia wchodzi nareszcie w centrum zainteresowania jako idea, której czas już nadszedł, jest dla mnie szczególnie podniecający.

Wyrostem w małym miasteczku Vermont w New Hampshire. Kiedy oznajmiłem, że chcę zostać mechanikiem samochodowym jak mój tata, nauczyciel powiedział mi, żebym lepiej poszedł na studia. Kiedy Malcolm X oznajmił, że chce zostać prawnikiem, jego nauczyciel powiedział, że kolorowy chłopiec powinien być raczej kimś w rodzaju stolarza. Różnica w naszych doświadczeniach mówi coś istotnego o koncepcji poziomu odniesienia tła społecznego. Nie-równości między grupami etnicznymi sięgają bardzo głęboko.

Wydostałem się na świat zewnętrzny poprzez Harvard, amerykańską piechotę morską, Uniwersytet w Berkeley i dwana-

ście lat nauczania na Uniwersytecie Hawajskim. W międzyczasie ożeniłem się z Sheilą (dwa miesiące po naszej pierwszej randce) i trzy lata później stworzyliśmy Aarona – dwie najrozsądniejsze rzeczy, jakie kiedykolwiek zrobiłem. Zrezygnowałem z pracy nauczyciela w 1980 roku i pracowałem przez siedem lat jako pełnoetatowy pisarz, póki zew sali wykładowej nie stał się zbyt głośny, by go zignorować. Uczenie jest dla mnie jak jazz; nawet kiedy grasz ten sam numer wciąż od nowa, nigdy nie wychodzi ci dokładnie to samo i nigdy nie wiesz dokładnie, jak będzie brzmiało – póki nie usłyszysz. Uczyć – znaczy pisać głosem.

Dojrzałem ostatecznie na tyle, że każdego lata odkrywam na nowo i doceniam moje korzenie w Vermont. Odbieram to nie jako powrót w przeszłość, ale raczej jako kolejny zakręt na drodze wzdłuż rozszerzającej się spirali. Nie mogę się doczekać, by zobaczyć, co kryje się za następnym.

7MSZ

Badania społeczne w praktyce

EARL BABBIE

Przełożyli

WITOLD BETKIEWICZ
MARTA BUCHOLC
PRZEMYSŁAW GADOMSKI
JACEK HAMAN
AGNIESZKA JASIEWICZ-BETKIEWICZ
AGNIESZKA KŁOSKOWSKA-DUDZIŃSKA
MICHAŁ KOWALSKI
MAJA MOZGA

Redakcji naukowej dokonała oraz przekład przejrzała

AGNIESZKA KŁOSKOWSKA-DUDZIŃSKA

WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN
WARSZAWA 2004

Dane o oryginale:

Earl Babbie *The Practice of Social Research*

9th Edition. Copyright © 2001 Wadsworth/Thomson Learning. All Rights Reserved
ISBN 0-534-57474-2

Zespół tłumaczy:

Witold Betkiewicz (rozdz. 10, 11)

Marta Bucholc (rozdz. 5, 6, 14–16, Od autora, Wprowadzenie, Podziękowania, Przegląd holograficzny, Załączniki A–H)

Przemysław Gadomski (rozdz. 4, Załącznik I)

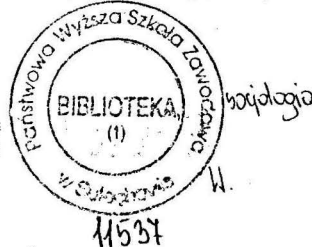
Jacek Haman (rozdz. 17–19, Załącznik J, Słowniczek)

Agnieszka Jasiewicz-Betkiewicz (rozdz. 8)

Agnieszka Kłoskowska-Dudzińska (rozdz. 7, 9)

Michał Kowalski (rozdz. 12, 13)

Maja Mozga (rozdz. 1–3)

Pomoc w tłumaczeniu – **Krzysztof Jasiewicz**

Współpraca przy redakcji naukowej (rozdz. 14–19, Załączniki A–H) – **Marta Bucholc**

Konsultacja naukowa – **Antoni Sułek**

Współpraca przy opracowaniu Załącznika I – **SPSS Polska**

Projekt okładki i stron tytułowych – **Maryna Wiśniewska**

Redaktor – **Agnieszka Betlejewska**

Redaktor techniczny – **Teresa Skrzypkowska**

Redaktor inicjujący – **Jakub Radziejowski**

Copyright © for the Polish edition by Wydawnictwo Naukowe PWN SA
Warszawa 2003

ISBN 83-01-14068-2

Wydawnictwo Naukowe PWN SA
00-251 Warszawa, ul. Miodowa 10
tel.: (0-22) 69 54 321
faks: (0-22) 69 54 031
e-mail: pwn@pwn.com.pl
www.pwn.pl

Spis treści

Wprowadzenie	3
Podziękowania	9
Przegląd holograficzny	11

Część 1

Wprowadzenie do badań 25

1 Działalność badawcza człowieka a nauka 27

Wprowadzenie	28
W poszukiwaniu rzeczywistości	29
Zwykła działalność badawcza człowieka	29
Tradycja	30
Autorytet	31
Błędy w badaniach oraz jak ich uniknąć	31
Co rzeczywiście jest rzeczywiste?	33
Podstawy nauk społecznych	36
Teoria zamiast filozofii czy wiary	36
Prawidłowości społeczne	37
Zbiorowości zamiast jednostek	39
Język zmiennych	40
Trochę dialektyki badań społecznych	45
Wyjaśnianie idiograficzne i nomotetyczne	45
Teoria indukcyjna i dedukcyjna	46
Dane jakościowe i ilościowe	48
Etyka w badaniach społecznych	50
Dobrowolne uczestnictwo	50
Nie krzywdzić badanych	50

Główne zagadnienia 51

Kluczowe pojęcia 52

Pytania i ćwiczenia 52

Dodatkowe lektury 52

Sociologiczna strona w sieci 52

Infotrac College Edition 53

2 Paradigmaty, teoria i badania społeczne 54

Wprowadzenie	55
Kilka paradygmatów nauk społecznych	56
Makroteoria i mikroteoria	57
Wczesny pozytywizm	57
Darwinizm społeczny	58
Paradygmat konfliktu	59
Symboliczny interakcjonizm	60
Etnometodologia	60
Funkcjonalizm strukturalny	61
Paradygmaty feministyczne	62
Racjonalna obiektywność raz jeszcze	63
Elementy teorii społecznej	66
Powrót do dwóch systemów logicznych	67
Tradycyjny model nauki	67
Rozumowanie dedukcyjne i indukcyjne – zilustrowane na przykładzie	70
Kontrast ujęty graficznie	73
Budowa teorii dedukcyjnej	75
Zaczynamy	75
Tworzenie własnej teorii	75
Przykład teorii dedukcyjnej: sprawiedliwość dystrybucyjna	76
Budowa teorii indukcyjnej	78
Przykład teorii indukcyjnej: dlaczego ludzie palą marihuanę?	78
Związki między teorią a badaniami	79

Główne zagadnienia 81

Kluczowe pojęcia 82

Pytania i ćwiczenia 82

Dodatkowe lektury 82

Sociologiczna strona w sieci 83

Infotrac College Edition 83

3 Pojęcie przyczynowości w badaniach społecznych 84

Wprowadzenie	85
Determinizm a nauki społeczne	85

VI Spis treści

- Przyczynowość w naukach przyrodniczych 85
- Znajdowanie przyczyn w naukach społecznych 85
- Nie ma powodu bez powodu 86
- Determinizm we właściwych proporcjach 87
- Przyczynowość w idiograficznych i nomotetycznych modelach wyjaśniania 88
- Kryteria przyczynowości 91
- Przyczyny konieczne i wystarczające 96
- Błędy w rozumowaniu na temat związków przyczynowych 97
 - Prowincjonalizm 98
 - Pochopne wnioski 99
 - Wątpliwa przyczyna 99
 - Przemilczane dowody 99
 - Falszywy dylemat 99
- Połączenie pomiaru z ustalaniem związków 100
 - Praktyczne problemy przy pomiarze zmiennych i ustalaniu związków między nimi 100
 - Przykład pomiaru i związku między zmiennymi 102

Główne zagadnienia 103

Kluczowe pojęcia 103

Pytania i ćwiczenia 103

Dodatkowe lektury 104

Socjologiczna strona w sieci 104

Infotrac College Edition 105

Część 2

Struktura procesu badawczego 107

4 Plan badań 109

- Wprowadzenie 110
- Trzy cele badań 110
 - Eksploatacja 111
 - Opis 112
 - Wyjaśnianie 113
- Jednostki analizy 113
 - Jednostki indywidualne 115
 - Grupy 115
 - Organizacje 118
 - Wytwory społeczne 118
 - Przegląd jednostek analizy 119
 - Błędne wnioskowanie o jednostkach analizy: błąd ekologiczny oraz redukcjonizm 119
- Wymiar czasowy 121
 - Badania przekrojowe 121
 - Badania dynamiczne 122
 - Badania zbliżone do dynamicznych 125
 - Przykłady strategii badawczych 127
- Jak zaplanować projekt badawczy 127

- Zaczynamy 129
- Konceptualizacja 130
- Wybór metody badawczej 130
- Operacjonalizacja 131
- Populacja i dobór próby 131
- Obserwacje 132
- Przetwarzanie danych 132
- Analiza 132
- Zastosowanie 132
- Przegląd procesu planowania badań 133
- Oferta badawcza 134
- Elementy oferty badawczej 134

Główne zagadnienia 135

Kluczowe pojęcia 136

Pytania i ćwiczenia 136

Dodatkowe lektury 137

Socjologiczna strona w sieci 138

Infotrac College Edition 138

5 Konceptualizacja, operacjonalizacja i pomiar 139

- Wprowadzenie 140
- Mierzenie wszystkiego, co istnieje 140
 - Koncepcje, pojęcia i rzeczywistość 141
 - Pojęcia jako konstrukty 142
- Konceptualizacja 144
 - Wskaźniki i wymiary 144
 - Wzajemna wymiennalność wskaźników 145
 - Definicje realne, nominalne i operacyjne 146
 - Tworzenie ładu pojęciowego 147
 - Przykład konceptualizacji: pojęcie anomii 148
- Definicje w badaniach opisowych i wyjaśniających 151
- Wybory dokonywane w procesie operacjonalizacji 153
 - Zakres zmienności 153
 - Zmienność między skrajnościami 154
 - Uwaga na temat wymiarów 155
 - Definiowanie zmiennych i wartości 155
 - Poziomy pomiaru 156
 - Implikacje poziomów pomiaru 159
 - Wskaźniki proste i złożone 160
 - Kilka przykładów możliwych wyborów w procesie operacjonalizacji 161
 - Operacjonalizacja trwa 162
- Kryteria jakości pomiaru 162
 - Precyzja i poprawność 162
 - Rzetelność 163
 - Trafność 166
 - Kto decyduje, co jest trafne? 167
 - Napięcie między rzetelnością a trafnością 168

Główne zagadnienia 169

Kluczowe pojęcia 169

Pytania i ćwiczenia 170
Dodatkowe lektury 170
Socjologiczna strona w sieci 170
Infotrac College Edition 171

6 Indeksy, skale i typologie 172

Wprowadzenie 173
 Indeksy a skale 173
 Budowa indeksu 176
 Dobór pytań 176
 Badanie zależności empirycznych 177
 Punktacja indeksu 183
 Braki danych 184
 Walidacja indeksu 186
 Status kobiety: przykład procesu tworzenia indeksu 189
 Budowa skali 190
 Skala dystansu społecznego Bogardusa 190
 Skale Thurstone'a 191
 Skala Likerta 191
 Dyferencjał semantyczny 192
 Skala Guttmana 193
 Typologie 196

Główne zagadnienia 197

Kluczowe pojęcia 198

Pytania i ćwiczenia 198

Dodatkowe lektury 199

Socjologiczna strona w sieci 199

Infotrac College Edition 199

7 Logika doboru próby 200

Wprowadzenie 201
 Krótka historia doboru próby 202
 Prezydent Alf Landon 202
 Prezydent Thomas E. Dewey 203
 Dwa typy doboru próby 204
 Próby nieprobabilistyczne 204
 Dobór oparty na dostępności badanych 204
 Dobór celowy lub arbitralny 205
 Metoda kuli śnieżnej 205
 Dobór kwotowy 206
 Wybór informatorów 207
 Teoria i logika doboru losowego 208
 Świadome i nieświadome obciążenie próby 209
 Reprezentatywność i prawdopodobieństwo
 wyboru 210
 Losowanie 212
 Rachunek prawdopodobieństwa, rozkład
 z prób i szacowanie błędu z próby 212
 Populacje i operaty losowania 220
 Przegląd populacji i operatów losowania 223

Schematy losowania 223
 Prosty dobór losowy 224
 Dobór systematyczny 225
 Dobór warstwowy 227
 Ukryty podział na warstwę w doborze
 systematycznym 229
 Przykład: dobór próby studentów uniwersytetu 229
 Dobór próby wielostopniowy grupowy 230
 Schematy doboru wielostopniowego a błąd z próby 231
 Warstwowanie w wielostopniowej próbie
 grupowej 234
 Dobór proporcjonalny 234
 Dobór nieproporcjonalny i wazienie 236
 Przykład: dobór próby kobiet chodzących do
 kościół 237
 Podsumowanie probabilistycznego doboru próby 239

Główne zagadnienia 239

Kluczowe pojęcia 240

Pytania i ćwiczenia 241

Dodatkowe lektury 241

Socjologiczna strona w sieci 241

Infotrac College Edition 241

Część 3

Typy obserwacji 243

8 Eksperyment 245

Wprowadzenie 246
 Tematy odpowiednie dla eksperymentu 246
 Eksperyment klasyczny 247
 Zmienne niezależne i zależne 247
 Pretest i posttest 247
 Grupy eksperymentalne i kontrolne 248
 Eksperyment podwójnie ślepy 249
 Dobór uczestników 250
 Dobór losowy 250
 Randomizacja 251
 Dobieranie grup przez dopasowanie 251
 Dobieranie grup przez dopasowanie czy
 randomizacja? 252
 Odmianny schematów eksperymentalnych 253
 Preeksperymentalne schematy badawcze 253
 Trafność w badaniach eksperymentalnych 255
 Przykłady eksperymentów 259
 Eksperymenty „naturalne” 262
 Mocne i słabe strony metody eksperymentalnej 264

Główne zagadnienia 265

Kluczowe pojęcia 265

VIII Spis treści

Pytania i ćwiczenia 265

Dodatkowe lektury 266

Socjologiczna strona w sieci 266

Infotrac College Edition 266

9 **Badania sondażowe** 267

Wprowadzenie 268

Tematy odpowiednie dla badań sondażowych 268

Wskazówki do zadawania pytań 270

Wybierz właściwą formę pytania 270

Spraw, by pytania były jasne 271

Unikaj podwójnych pytań 271

Respondenci muszą być w stanie udzielić odpowiedzi 273

Respondenci muszą chcieć odpowiadać 273

Pytania powinny być adekwatne 274

Najlepsze są krótkie pytania 274

Unikaj form przeczących 274

Unikaj obciążonych pytań i pojęć 275

Budowa kwestionariusza 276

Ogólny format kwestionariusza 276

Formaty odpowiedzi 276

Pytania warunkowe 277

Pytania tabelaryczne 279

Kolejność pytań w kwestionariuszu 279

Instrukcje do kwestionariusza 280

Pilotaż kwestionariusza 281

Całościowy przykład 282

Kwestionariusz do samodzielnego wypełnienia 282

Dystrybucja pocztowa i zwroty 285

Monitorowanie zwrotów 286

Listy przypominające 286

Wystarczający poziom zwrotów 287

Opis przypadku 288

Kwestionariusz wypełniany przez ankietera 290

Rola ankietera w badaniach sondażowych 290

Ogólne zasady pracy ankieterskiej 291

Koordynacja i kontrola 293

Sondaże telefoniczne 295

Wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo (CATI) 297

Nowe technologie a badania sondażowe 298

Porównanie różnych metod badań sondażowych 300

Mocne i słabe strony badań sondażowych 301

Analiza wtórna 303

Główne zagadnienia 304

Kluczowe pojęcia 305

Pytania i ćwiczenia 305

Dodatkowe lektury 306

Socjologiczna strona w sieci 307

Infotrac College Edition 307

10 **Jakościowe badania terenowe** 308

Wprowadzenie 309

Tematy odpowiednie dla badań terenowych 309

Rzeczy, które należy brać pod uwagę w jakościowych badaniach terenowych 312

Różne role obserwatora 312

Stosunek do badanych 314

Niektóre paradygmaty jakościowych badań terenowych 316

Naturalizm 316

Etnometodologia 317

Teoria ugruntowana 318

Studium przypadku i metoda rozszerzonych przypadków 320

Etnografia instytucjonalna 322

Badania uczestniczące 323

Prowadzenie jakościowych badań terenowych 325

Przygotowanie do pracy w terenie 325

Wywiady jakościowe 327

Grupy fokusowe 330

Rejestrowanie obserwacji 331

Mocne i słabe strony jakościowych badań terenowych 334

Trafność 334

Rzetelność 335

Etyka badawcza w jakościowych badaniach terenowych 336

Główne zagadnienia 336

Kluczowe pojęcia 337

Pytania i ćwiczenia 337

Dodatkowe lektury 338

Socjologiczna strona w sieci 339

Infotrac College Edition 339

11 **Badania niereaktywne** 340

Wprowadzenie 341

Analiza treści 342

Tematy odpowiednie dla analizy treści 342

Dobór próby w analizie treści 343

Kodowanie w analizie treści 347

Przykład analizy treści 351

Mocne i słabe strony analizy treści 352

Analiza istniejących danych statystycznych 353

Badania nad samobójstwami Durkheima 353

Jednostki analizy 355

Problem trafności 356

Problem rzetelności 356

Źródła istniejących danych statystycznych 358

Analizy historyczno-porównawcze 360

Przykłady analiz historyczno-porównawczych 360

Źródła danych historyczno-porównawczych 363

Techniki analityczne 364

Główne zagadnienia 367
Kluczowe pojęcia 367
Pytania i ćwiczenia 367
Dodatkowe lektury 368
Socjologiczna strona w sieci 368
Infotrac College Edition 368

12 Badania ewaluacyjne 369

Wprowadzenie 370
 Tematy odpowiednie dla badań ewaluacyjnych 371
 Sformułowanie problemu: zagadnienia związane z pomiarem 372
 Określenie wyników 373
 Mierzenie tła eksperymentu 374
 Określenie interwencji 375
 Określenie populacji 375
 Nowe mierniki a mierniki już istniejące 375
 Operacjonalizacja sukcesu lub porażki 376
 Typy schematów badań ewaluacyjnych 377
 Schematy eksperymentalne 377
 Schematy quasi-eksperymentalne 378
 Ewaluacja jakościowa 383
 Kontekst społeczny 383
 Problemy logistyczne 383
 Niektóre zagadnienia etyczne 385
 Wykorzystanie wyników badań 387
 Badania wskaźników społecznych 391
 Kara śmierci i odstraszenie 392
 Symulacja komputerowa 393

Główne zagadnienia 394
Kluczowe pojęcia 394
Pytania i ćwiczenia 395
Dodatkowe lektury 395
Socjologiczna strona w sieci 395
Infotrac College Edition 396

Część 4

Analiza danych 397

13 Analiza danych jakościowych 399

Wprowadzenie 400
 Powiązanie teorii z analizą 400
 Odkrywanie prawidłowości 400
 Metoda teorii ugruntowanej 402
 Semiotyka 403
 Analiza konwersacyjna 405
 Przetwarzanie danych jakościowych 406
 Kodowanie 406
 Zapisywanie notatek 411

 Tworzenie mapy pojęciowej 412
 Programy komputerowe dla danych jakościowych 412
 Księga Kapłańska widziana oczami programu :
 NUD*IST 414
 Sandrine Zerbib: zrozumieć kobietę reżysera 417

Główne zagadnienia 422
Kluczowe pojęcia 422
Pytania i ćwiczenia 422
Dodatkowe lektury 423
Socjologiczna strona w sieci 423
Infotrac College Edition 423

14 Kwantyfikacja danych 424

Wprowadzenie 425
 Komputery w badaniach społecznych 425
 Kodowanie 428
 Tworzenie kategorii kodowych 429
 Budowa książki kodowej 431
 Sposoby kodowania i wprowadzania danych 432
 Arkusze kodowe 432
 Kodowanie brzegowe 433
 Bezpośrednie wprowadzanie danych 433
 Wprowadzanie danych przez ankierów 433
 Kodowanie na karty do skanera optycznego 433
 Bezpośrednie użycie kart do skanera optycznego 434
 Powiązanie z programem do analizy danych 434
 Czyszczenie danych 434
 Czyszczenie dotyczące dopuszczalnych kodów 434
 Czyszczenie logiczne 435

Główne zagadnienia 435
Kluczowe pojęcia 436
Pytania i ćwiczenia 436
Dodatkowe lektury 437
Socjologiczna strona w sieci 437
Infotrac College Edition 437

15 Podstawy analizy ilościowej 438

Wprowadzenie 439
 Analiza jednozmiennowa 439
 Rozkład wartości 439
 Tendencja centralna 441
 Rozproszenie 443
 Zmienne ciągłe i dyskretne 444
 Szczegółowość a czytelność 445
 Porównywanie podgrup 445
 Łączenie kategorii odpowiedzi 446
 Sposoby postępowania z kategorią „nie wiem” 447
 Opisy liczbowe w badaniach jakościowych 448
 Analiza dwuzmiennowa 449
 Procentowanie w tabeli 450

X Spis treści

Tworzenie i odczytywanie tabel
dwuzmiennowych 453

Wprowadzenie do analizy wielozmiennowej 454

Główne zagadnienia 456

Kluczowe pojęcia 457

Pytania i ćwiczenia 457

Dodatkowe lektury 457

Socjologiczna strona w sieci 458

Infotrac College Edition 458

16 Model analizy rozbudowanej 459

Wprowadzenie 460

Początki modelu analizy rozbudowanej 460

Paradygmat analizy rozbudowanej 465

Replikacja 466

Ekspłanacja 466

Interpretacja 470

Specyfikacja 470

Doskonalenie paradygmatu 471

Analiza rozbudowana i stawianie hipotez *post factum* 474

Główne zagadnienia 475

Kluczowe pojęcia 476

Pytania i ćwiczenia 476

Dodatkowe lektury 476

Socjologiczna strona w sieci 477

Infotrac College Edition 477

17 Statystyka w naukach społecznych 478

Wprowadzenie 479

Niebezpieczeństwo sukcesów matematycznych 479

Statystyka opisowa 480

Redukcja danych 481

Miary siły związku 481

Analiza regresji 486

Inne techniki wielozmiennowe 491

Analiza ścieżkowa 491

Analiza szeregów czasowych 492

Analiza czynnikowa 494

Wnioskowanie statystyczne 497

Wnioskowanie jednozmiennowe 497

Testy istotności statystycznej 498

Logika istotności statystycznej 499

Test chi-kwadrat 503

Główne zagadnienia 508

Kluczowe pojęcia 509

Pytania i ćwiczenia 509

Dodatkowe lektury 509

Socjologiczna strona w sieci 509

Infotrac College Edition 510

Część 5

Społeczny kontekst badań 511

18 Etyka i polityka w badaniach społecznych 513

Wprowadzenie 514

Zagadnienia etyczne w badaniach społecznych 515

Dobrowolne uczestnictwo 515

Nie krzywdzić badanych 516

Anonimowość i poufność 518

Oszukiwanie badanych 520

Analiza i prezentacja wyników 521

Instytucjonalne organa kontrolne 523

Kodeksy etyki zawodowej 523

Dwie kontrowersje etyczne 523

Kłopoty w kafejce 525

Obserwacja posłuszeństwa 526

Polityczne aspekty badań społecznych 527

Obiektywność a ideologia 528

Polityka przez małe „p” 531

Polityka we właściwych proporcjach 532

Główne zagadnienia 533

Kluczowe pojęcia 534

Pytania i ćwiczenia 534

Dodatkowe lektury 536

Socjologiczna strona w sieci 536

Infotrac College Edition 536

19 Zastosowania badań społecznych 537

Wprowadzenie 538

Teoria – zbieranie danych – analiza 538

Wykorzystanie umiejętności badawczych na codzień 539

Poradnik konsumenta badań społecznych 541

Plan badań 541

Pomiar 542

Dobór próby 542

Eksperyment 543

Badania sondażowe 543

Badania terenowe 544

Analiza istniejących danych statystycznych 544

Badania ewaluacyjne 544

Analiza danych 545

Raportowanie 545

Zakończenie 545

Socjologiczna strona w sieci 546

Infotrac College Edition 546

Załączniki 547

- A** Jak korzystać z biblioteki 548
- B** Badania społeczne w cyberprzestrzeni 554
- C** Raport z badań 563
- D** Kwestionariusz struktury gospodarstwa domowego z badania GSS 570
- E** Liczby losowe 580
- F** Rozkład chi-kwadrat 582
- G** Powierzchnie pod krzywą normalną 683

- H** Szacunkowy błąd z próby 584
- I** Podręcznik SPSS 585
- J** Dwadzieścia pytań, które dziennikarz powinien zadać, zapoznając się z wynikami sondażu opinii 616

Słowniczek 623

Bibliografia 634

Bibliografia uzupełniająca 643

Indeks osób 649

Indeks rzeczowy 653

Sheili Babbie

Dedykuję

Wprowadzenie

„Kilka” lat temu (nie chciałbym mówić, ile dokładnie) pierwszy raz prowadziłem zajęcia z metod badań społecznych. Tematem moich zajęć były przede wszystkim metody badań sondażowych, a uczestniczyło w nich tylko sześciu studentów. W miarę upływu czasu rozluźniłem się nieco jako nauczyciel i wkrótce zaczęliśmy się spotykać ze studentami w moim pokoju, gdzie mogłem im przynosić i pożyczać książki, skoro okazało się w czasie zajęć, że mogą się im przydać.

Stanałem wtedy wobec naglącego problemu braku odpowiedniego podręcznika na temat badań sondażowych. Wszystkie dostępne książki dzieliły się na dwie kategorie. Jedne z nich prezentowały teoretyczną logikę metod badawczych w języku tak abstrakcyjnym, że nie sądziłem, by studenci byli w stanie zastosować którąkolwiek z tych ogólnych reguł w praktycznym świecie „robienia” badań. Pozostałe książki, nazywane często „książkami kucharskimi”, wręcz przeciwnie – zawierały szczegółowe instrukcje, jak krok za krokiem przeprowadzić sondaż. Niestety w ten sposób studenci przygotowywali się przede wszystkim do prowadzenia badań podobnych do opisanych przez autorów. Ani podejście abstrakcyjne, ani „książka kucharska” nie wydawały się szczególnie użyteczne z punktu widzenia studentów i ich nauczycieli.

Pewnego dnia zacząłem układać spis treści mojego wymarzonego podręcznika metod badawczych. Był on zorganizowany wedle podziału na trzy zasady teoretyczne, na których opierają się badania społeczne:

1. Rozumienie *teoretycznych* podstaw badań naukowych.
2. Świadomość stosowania tych podstawowych zasad w ustalonych technikach *prowadzenia* badań.

3. Gotowość do poszukiwania odpowiednich *kompromisów*, kiedy warunki realizacji nie pozwalają na rutynowe zastosowanie ustalonych technik.

Następnego dnia dostałem niespodziewany telefon z Wadswortha – prosili mnie, żebym napisał dla nich jakiś tekst metodologiczny! *Metody badań sondażowych* (*Survey Research Methods*) zostały opublikowane w 1973 roku. Zarówno wydawca, jak i ja otrzymaliśmy potem kilka dobrych wiadomości, kilka złych i dodatkowo jeszcze kilka dobrych. Pierwszą dobrą wiadomością było, że wszyscy nauczyciele metod badawczych pokochali od razu tę książkę i wydawało się, że używa się jej niemal na każdym kursie badań sondażowych w całym kraju. Złą wiadomością było natomiast, że nie ma wcale zbyt wielu tego typu kursów.

Dodatkową dobrą wiadomością było jednak, że wielu nauczycieli akademickich prowadzi bardziej ogólne zajęcia na temat badań społecznych, w toku których badania sondażowe omawiane są wraz z innymi metodami badawczymi. Prowadzący ci używali na ogół naszej książki, uzupełniając ją innymi podręcznikami na temat badań terenowych, eksperymentu itp. Korzystając z naszej specjalistycznej książki, wielu nauczycieli sugerowało Wadsworthowi, że dobrze byłoby, gdyby „ten sam facet” napisał coś ogólnie o badaniach społecznych.

W przedmowie do pierwszego wydania *Badań społecznych w praktyce* (1975) dziękuję za współpracę całemu tuzinowi nauczycieli badań społecznych od Kalifornii po Florydę. Książka była w istocie owocem ścisłej współpracy, mimo że na okładce figurowało tylko moje nazwisko i to ja byłem za nią ostatecznie odpowiedzialny.

Badania społeczne w praktyce (BSP) okazały się natychmiastowym sukcesem. Książka powstała początkowo z myślą o zajęciach z socjologii, ale kolejne wydania wykorzystywano coraz częściej w dziedzinach takich, jak psychologia, administracja publiczna, badania nad rozwojem miast, edukacja, komunikacja, nauki społeczne, nauki polityczne – z tego co wiem, w ponad 30 dyscyplinach. Z książki korzystają naukowcy i badacze w wielu krajach świata, w tym w Chinach i Rosji.

Opowiadam przydługą historię tej książki z kilku powodów. Po pierwsze, kiedy sam byłem studentem, moje wyobrażenie o podręcznikach było, zdaje się, podobne do mojego wyobrażenia o budynkach rządowych: po prostu *były*. Nigdy tak naprawdę nie myślałem, że napisał je człowiek. Z pewnością nigdy nie myślałem o podręczniku jako o czymś, co ewoluuje: jest uaktualniane, ulepszone, poprawiane. Jako student przeraziłbym się zapewne, dowiedziawszy się, że w którymś z moich podręczników mogą być błędy!

Po drugie, przedstawienie ewolucji tej książki pozwala mi opisać zmiany, które wprowadzono w jej poniższym, dziewiątym wydaniu. Podobnie jak poprzednio, zmiany wynikają z różnych przyczyn. Na przykład fakt, że technika i praktyka badań społecznych ciągle się zmieniają, sprawia, że książka – by mogła dalej być użyteczna – musi zostać uaktualniona. W trakcie mojej własnej pracy ze studentami często odkrywam lepsze sposoby prezentacji standardowych materiałów. Moi koledzy także dzielą się ze mną często swoimi pomysłami wykładu różnych zagadnień. Niektóre z nich zamieszczam w książce w ramkach, jako odrębne teksty. Zarówno studenci, jak i prowadzący zajęcia często sugerują, że pewne tematy powinny zostać inaczej uporządkowane, rozszerzone, skrócone czy wręcz pominięte.

Wydanie dziewiąte

W poprzednim wydaniu tej książki napisałem: „Przeglądanie podręcznika takiego jak ten

uczy pokory. Choćby wydawał się nie wiem jak dobry, zawsze jest wiele pomysłów na jego ulepszenie”. Uwagę tę nadal uznaję za słuszną. Kiedy pytaliśmy prowadzących, co można poprawić, przemyśleli oni wszystko raz jeszcze, po czym ja sam przemyślałem ich sugestie; niektóre uwzględniłem, inne postanowiłem „jeszcze przemyśleć”. Dostałem też mnóstwo uwag i propozycji od studentów, którzy kupili książkę; im również zawdzięczam wiele pomysłów zmian.

Dwie największe zmiany w tym wydaniu dotyczą badań jakościowych. Kiedy w 1973 roku pierwszy raz opublikowałem *Metody badań sondażowych*, książka ta była w recenzjach krytykowana głównie za niedostatecznie pozytywistyczne podejście. Wielu uważało wówczas, że metody ilościowe wyprą wkrótce całkowicie metody jakościowe. (Kwestionowano też potrzebę zamieszczonego przeze mnie rozdziału na temat etyki badawczej). W następnych latach badacze społeczni stali się mniej rygorystycznymi pozytywistami, a zainteresowanie metodami jakościowymi odrodziło się zarówno wśród studentów, jak i w łonie kadry akademickiej.

Poprawiając ostatnio książkę, poświęcałem coraz więcej uwagi metodom jakościowym. Starałem się zawsze wskazywać, w jaki sposób te dwa podejścia wzajemnie się uzupełniają. W wydaniu dziewiątym starałem się szczególnie wzmocnić analizę metod jakościowych.

Po pierwsze, rozdział na temat badań terenowych został całkowicie zmieniony i zorganizowany wokół kilku wielkich współczesnych paradygmatów, takich jak: naturalizm, etnometodologia, teoria ugruntowana, studium przypadku i metoda rozszerzonych przypadków, etnografia instytucjonalna oraz badania uczestniczące. Każdy z nich został omówiony i zilustrowany przykładami badań.

Po drugie, dodałem nowy rozdział pt. „Analiza danych jakościowych”. Poza szerszym omówieniem kodowania i sporządzania notatek, rozdział ten zawiera także odrębną prezentację metody teorii ugruntowanej, semiotyki i analizy konwersacyjnej. Kodowanie ilustruję na przykładzie podejścia do mę-

kiego homoseksualizmu w Księżce Kapłańskiej. Rozdział ten zamyka część poświęcona programom komputerowym służącym do analizy danych jakościowych, z przykładowym zastosowaniem programu NUD*IST do analizy danych z Księgi Kapłańskiej, oraz opis badania na temat kobiet reżyserów filmowych, przeprowadzonego przez moją koleżankę, Sandrine Zerbib.

Dotychczas zawsze omawiałem oddzielnie konceptualizację i operacjonalizację, tym razem omawiam je łącznie, rozważania zaś nad kwestionariuszami przenieśliśmy do rozdziału o badaniach sondażowych. Pozwala to utrzymać ogólną liczbę 19 rozdziałów, ze zmianą numeracji w obrębie rozdziałów 6–12.

Napisałem załącznik o programie SPSS 8.0¹. Oczywiście niedługo po zamknięciu rozdziału pojawiły się wersje 9.0 i 10.0, jednak żadna z nowszych wersji nie zawiera, zdaje się, zmian, które wpłynęłyby na aktualność podstawowej prezentacji zawartej w tym załączniku.

Oto niektóre zmiany według rozdziałów:

Rozdział 1: Rozszerzyłem wprowadzenie do kwestii etycznych.

Rozdział 2: Rozszerzyłem wprowadzenie do teorii paradygmatów, dzięki czemu studenci mogą zapoznać się z głębokim oddziaływaniem paradygmatów na nasze myślenie. Wykorzystałem tam przykład godności ludzkiej i praw człowieka. Pomiąłem teorię ról i paradygmat wymiany, ponieważ prowadzący zajęcia informowali mnie, że ten materiał rzadko bywa wykorzystywany.

Rozdział 3: Wprowadziłem świetne nowe przykłady wyjaśnień nomotetycznych i idiograficznych. Rozróżnienie to powiązałem z podejściem jakościowym i ilościowym.

Rozdział 4: Pomiąłem „Przedmiot badań” – wydawało mi się, że ten materiał nie przydaje się już studentom. Więcej jest przykładów badań jakościowych. Zachęcam studentów do myślenia zarówno w kategoriach jakościowych, jak i ilościowych. Starałem się w miarę gładko połączyć podejście jakościowe i ilościowe,

zamiast – zwyczajem wielu autorów – omawiać je oddzielnie. Obie te orientacje są przedstawione jako równie uprawnione – staram się nie tworzyć wrogich obozów.

Rozdział 5: Zgodnie z różnymi sugestiami połączyłem dotychczasowe rozdziały 5 i 6. Nowy rozdział zajmuje się zarówno konceptualizacją, jak i operacjonalizacją, aby poprawić zrozumienie tych kwestii wśród studentów. Projektowanie kwestionariusza omawiałem dotychczas wraz z operacjonalizacją, teraz jednak przesunąłem to zagadnienie do rozdziału o badaniach sondażowych, gdzie jest najbardziej na miejscu. Dawne rozważania nad realizmem pojęciowym pomiąłem, straciły bowiem jakiegokolwiek znaczenie dla studentów.

Rozdział 6: Wprowadziłem nową ramkę zawierającą krytykę indeksu opracowanego przez *U.S. News and World Report* dla oceny wyższych uczelni.

Rozdział 7: Zmieniłem układ rozważań nad probabilistycznym doбором próby, dzięki czemu bieg myśli zyskał na płynności.

Rozdział 8: Omówienie grup fokusowych przenieśliśmy do rozdziału 10.

Rozdział 9: Pojawiło się nowe omówienie sondaży online, zaskakująco podobne do moich – bardzo w swoim czasie dyskusyjnych – rozważań nad ankietami telefonicznymi z 1973 roku.

Rozdział 10: Już o tym mówiłem.

Rozdział 11: Wprowadziłem nową ramkę zawierającą krytykę programu telewizyjnego „Czy Ameryka jest numerem 1?”.

Rozdział 12: Doszło kilka nowych przykładów badań ewaluacyjnych.

Rozdział 13: Jest to nowy rozdział, o którym już mówiłem.

Rozdział 14: Jak w przypadku każdego kolejnego wydania, także tutaj uaktualniłem rozważania o roli komputerów. Dodałem też obszerny przykład procesu kodowania. Wiąże się to z wcześniejszym omówieniem tego procesu w rozdziałach 10 i 13.

Rozdział 15: Uprościłem jeszcze bardziej niektóre przykłady. Wykorzystałem nowy przykład, dotyczący charakterystyki „przeciętnego” poziomu zamożności mieszkańców Redmond

¹ W polskim przekładzie dostosowano treść tego załącznika oraz zawarte w nim ilustracje do polskiej wersji programu SPSS 11.0 (przyp. red. nauk.).

w stanie Waszyngton, by zilustrować różnice między średnią a medianą.

Rozdział 18: Rozszerzyłem jeszcze bardziej rozważania o etyce dzięki wykorzystaniu nowych przykładów, wzbogaciłem też rozważania na temat ochrony prywatności badanych.

Rozdział 19: Poświęciłem więcej uwagi pojęści jakościowemu.

Jak zawsze, uaktualniłem materiały użyte w książce. Staralem się przyzwyczaić do dat publikacji, które nie zaczynają się od 19. Teraz, kiedy kończę już wprowadzać poprawki, coraz bardziej przekonuję się do licznych materiałów pomocniczych dostępnych przez Internet, które i tobie mogą się wydać interesujące.

Jako nauczyciel poszukiwałem zawsze nowych, lepszych sposobów wyjaśnienia studentom, na czym polegają badania społeczne – wiele spośród tych wyjaśnień przybrało formę schematów graficznych. W tym wydaniu znajdziesz wiele nowych ilustracji. Również tu starałem się zastąpić starzejące się przykłady badań (z wyjątkiem klasycznych) nowymi. Pomiąłem też kilka fragmentów, które – jak sądzę – nie przydają się już studentom.

Podobnie jak w przypadku każdego nowego wydania, będę wdzięczny za wszelkie uwagi dotyczące możliwości ulepszenia tej książki. Jej ponad 25-letnia ewolucja odzwierciedla niezliczone sugestie studentów i pracowników naukowych. Jestem im wdzięczny za współpracę przy tworzeniu tej książki.

Walory pedagogiczne

Studenci i ich nauczyciele informowali mnie co prawda, że poprzednie wydania tej książki były świetnym narzędziem do nauki metod badawczych, postanowiłem jednak wykorzystać okazję, by odświeżyć ją także z pedagogicznego punktu widzenia, dostrajając pewne elementy, dodając inne. Oto zestaw, który mamy w dziesiątym wydaniu.

Przegląd holograficzny: Podobnie jak w poprzednich wydaniach przegląd hologra-

ficzny przed rozdziałem 1 prezentuje całą książkę w jednym zdaniu, w jednym akapicie, na mniej więcej jednej stronie i wreszcie w kilku akapitach omówienia dla każdego rozdziału. Zawsze uważałem, że poszczególne elementy badań społecznych są najbardziej zrozumiałe, kiedy najpierw zna się całość. Ta część książki funkcjonuje nie tylko jako wstępny przegląd, ale i jako powtórzenie po zakończeniu lektury rozdziału lub całej książki.

Przegląd rozdziału: Idea „przeglądu holograficznego” powraca na początku każdego rozdziału jako nieduży, zwarty akapit objaśniający najistotniejsze elementy treści rozdziału.

Wprowadzenie do rozdziału: Każdy rozdział zaczyna się wprowadzeniem, które wymienia główne tematy danego rozdziału i – co nie mniej ważne – wiąże je z treścią pozostałych rozdziałów książki. Wprowadzenia są kontynuacją pomysłu zainicjowanego w przeglądzie holograficznym, by sensownie powiązać ze sobą poszczególne idee w miarę, jak student zagłębia się w lekturze.

Jasne i prowokujące przykłady: Studenci często mówią mi, że przykłady – prawdziwe i hipotetyczne – pomogły im zrozumieć trudne i/lub abstrakcyjne koncepcje. To wydanie zawiera wiele nowych przykładów obok tych, których szczególna przydatność została doowiedziona w poprzednich wydaniach.

Szata graficzna: Od czasu, kiedy pierwszy raz uczestniczyłem w kursie metod badawczych, większość kluczowych pojęć wydawała mi się najbardziej zrozumiała w formie graficznej. Moje zadanie polegało na przełożeniu obrazów mentalnych na słowa, ale i na ilustracje graficzne zawarte w tej książce. Postęp grafiki komputerowej ułatwił mi wyjaśnienie artystom z wydawnictwa Wadsworth, co widzę oczyma duszy i co chciałbym przekazać studentom. Jestem wręcz zachwycony nową szatą graficzną tego wydania.

Przykłady i rozważania w ramkach: Studenci mówią mi też, że podobają im się materiały w ramkach, które podkreślają wagę poszczególnych koncepcji i badań, przy okazji zaś urozmaicają format książki. W wydaniu dziesiątym zacząłem stosować ramki

dla tych części materiału, które skupiają się na użyciu i nadużywaniu badań społecznych przez media.

Zasoby internetowe: Rola Internetu rośnie z każdym kolejnym wydaniem. Również i to wydanie kontynuuje ruch w kierunku cyberprzestrzeni. W samej książce znajduje się wiele użytecznych ćwiczeń i cytowań wykorzystujących Internet, a strona www.wadsworth.com tej książki (<http://sociology.wadsworth.com>) została znacznie wzbogacona zarówno z punktu widzenia studentów, jak i nauczycieli.

Główne zagadnienia: Krótkie zestawienie głównych zagadnień na końcu każdego rozdziału to zarazem podsumowanie rozdziału i skuteczna pomoc w powtarzaniu. Główne zagadnienia pozwalają studentom zorientować się, na jakich problemach powinni się skupić w każdym rozdziale.

Kluczowe pojęcia: Jako nowość pojawia się w tym wydaniu zestawienie kluczowych pojęć, następujące po głównych zagadnieniach. Zestawienie to ułatwia studentom przyswajanie niezbędnego słownictwa. W treści rozdziału znajdują się definicje kontekstowe nowych pojęć występujących w zestawieniu. Pojęcia te zostały w tekście wyróżnione pogrubionym drukiem, ich definicje zaś znajdują się w słowniczku na końcu książki.

Pytania i ćwiczenia: W tym wydaniu poszerzono o nowe pytania i ćwiczenia tę część, służącą jako pomoc w powtórzeniu. Co najmniej jedno pytanie w zestawie wymaga skorzystania z Internetu.

Załączniki: Podobnie jak w poprzednich wydaniach, zestaw załączników pomaga studentom radzić sobie z biblioteką (materiałną i wirtualną), pisaniem raportów oraz cyberprzestrzenią.

Jasny i przystępny styl: Jest to być może najistotniejszy „walor pedagogiczny” książki. Wiem oczywiście, że wszyscy starają się pisać jasno i przystępnie, i jestem dość dumny, że ta „cecha szczególna” mojej książki była jedną z jej najbardziej chwalonych zalet w ośmiu poprzednich wydaniach – to o tym właśnie studenci piszą najczęściej. W wydaniu dziewiątym poświęciłem szczególnie wiele uwagi, by dokładnie przejrzeć dosłownie każdą linijkę tek-

stu. Przycinałem, wygładzałem, ozdabiałem, a niekiedy zmieniałem całą strukturę tekstu, by uczynić go jak najbardziej „przyjaznym” czytelnikowi. Niezależnie od tego, czy jesteś nowym czytelnikiem, czy też znasz dokładnie poprzednie wydania, zachęcam, byś otworzył książkę na którymkolwiek rozdziale i samodzielnie ocenił ją pod kątem stylu.

Dodatki

Strona [www](http://www.wadsworth.com)

Jako że coraz więcej studentów i osób prowadzących zajęcia dysponuje dostępem do Internetu, starałem się też wykorzystać to medium jako dodatkową pomoc przy korzystaniu z książki. Obecnie mamy już stronę [www](http://www.wadsworth.com) poświęconą niniejszej książce, pod adresem <http://sociology.wadsworth.com/>. Mimo że jest tam już wiele pożytecznych materiałów, zamierzam w najbliższej przyszłości skupić wszystkie swoje siły na tworzeniu materiałów elektronicznych, które w znacznym stopniu ułatwią naukę i stosowanie metod badawczych.

Dostępne elementy kolekcji²

Surfing Sociology

Ten poręczny, kolorowy folder zawiera adresy www rozmaitych centrów, stowarzyszeń i organizacji, gromadzących zasoby socjologiczne.

Sociology Internet Companion

Ten dysk kompatybilny z IBM PC pracuje łącznie z przeglądarką internetową, zapewniając dostęp do stron www związanych z socjologią. Zawiera też linki do ponad 800 stron.

² Tylko po angielsku (przyp. red.).

***The Practice
of Social Research Video***

Film ten zawiera sześć dziesięciminutowych części, omawiających tradycyjnie problematyczne pojęcia, jak operacjonalizacja, dobór próby, schematy eksperymentalne, sformułowanie teorii, etykę, indeksy i tabele procentowe oraz zmienne.

***Investigating Change in American Society:
oprogramowanie i podręcznik***

Ten dodatek pozwala studentom uczestniczyć w analizach i przetwarzaniu zbiorów danych pochodzących ze spisu ludności Stanów Zjednoczonych. Zawiera on ćwiczenia dla każdego zestawu danych oraz łatwy w użyciu program statystyczny z przewodnikiem po analizie danych.

Podziękowania

Nie jestem w stanie podziękować należycie wszystkim ludziom, którzy wpłynęli na kształt tej książki. Mój poprzedni tekst metodologiczny, *Metody badań sondażowych*, zadedykowałem Samuelowi Stoufferowi, Paulowi Lazarsfeldowi i Charlesowi Glockowi. Po raz kolejny pragnąłem wyrazić im swoją wdzięczność.

Chciałbym też powtórzyć moje podziękowania pod adresem tych kolegów, którym dziękowałem już za uwagi podczas pisania pierwszego, drugiego i trzeciego wydania tej książki. Poniższa praca, mimo że wielokrotnie zmieniana, nadal odzwierciedla ich wkład. W udoskonalaniu tej książki pomogło mi także wielu innych kolegów. Szczególnie chciałbym podziękować tym nauczycielom akademickim, którzy przejrzeni rękopis obecnego wydania i zgłosili cenne propozycje:

ANNE BAIRD, Morehouse College
RAE BANKS, Syracuse University
JOSEPH FLETCHER, University of Toronto
ROLAND HAWKES, Southern Illinois University
DANIEL J. KLENOW, North Dakota State University
CECILIA MENJÍVAR, Arizona State University
ALISA POTTER, Concordia College
ZHENCHOA QIAN, Arizona State University
ROBERT W. REYNOLDS, Weber State University
LAURIE K. SCHEUBLE, Doane College
MATTHEW SLOAN, University of Wisconsin-Madison
BERNARD SOROFMAN, University of Iowa
ROBERT WOLF, Eastern Connecticut State University

Chciałbym też podziękować Rolandowi Chiltonowi z University of Massachusetts w Amherst, M. Richardowi Cramerowi z University of North Carolina w Chapel Hill, Shaulowi Gabbayowi z University of Illinois w Chicago, Marcii Ghidina z University of North Carolina w Asheville, Jeffreyowi Jacquesowi z Florida A&M University, Wandzie Kosinski z Ramapo College w New Jersey, Joan Morris z University of Central Florida,

Beth Anne Shelton z University of Texas w Arlington, Ronowi Stewartowi i Randy'emu Stokerowi z University of Toledo, Theodore'owi Wagenaarowi z Miami University w Ohio oraz Jerome'owi Wolfe'owi z University of Miami.

Z biegiem lat coraz większe wrażenie wywiera na mnie waga roli wydawcy w przypadku książek takich jak ta. Nazwisko autora pojawia się co prawda na grzbiecie książki, jednak jej szkielet czerpie siłę od wydawcy. Od roku 1973 współpracowałem w wydawnictwie Wadsworth z sześcioma redaktorami do spraw socjologii, co wymagało mniej więcej takiego samego poziomu dopasowania charakterów, jak w sześciu kolejnych małżeństwach. Na szczęście to wydanie książki bardzo skorzystało na mojej współpracy z Ewą Howard. Ewa, oprócz bogactwa doświadczeń edytorskich, ma również wyczucie nowych technik i pedagogiki, i potrafi z nich korzystać.

Poniższe wydanie zyskało szczególnie dzięki pracy dwóch innych redaktorów. Po pierwsze, John Bergez podjął się dokonania całościowego przeglądu tekstu i wychwycenia całościowego przeglądu tekstu i wychwycenia wszystkich luźnych myśli i nieścisłości, które zawsze wkradają się do wielokrotnie poprawianej książki. John wyszukał także wszystkie przykłady, które wymagały uaktualnienia, argumenty domagające się uściślenia, sformułowania, które mogły być zgrabniejsze, oraz dołożył wszelkich innych starań, by ulepszyć tę książkę. Poza tym John zgłosił też kilka uwag, które pozwoliły wprowadzić inne poprawki.

Molly Roth to osoba, z którą powinno się porównywać wszystkich redaktorów świata, aczkolwiek stawiałoby to być może poprzeczkę zbyt wysoko. Molly i ja pracowaliśmy już razem nad kilkoma książkami – ona jest po prostu najlepsza. Doskonale porusza się wzdłuż cienkiej granicy między niechęcią do stwierdzenia, że autor zawiódł, a upodobaniem do tego typu

stwierzeń. Nigdy nie miałem uczucia, że będzie mi w jakikolwiek sposób pobłażać, nigdy też nie spotkałem się z jej strony z niczym innym, niż całkowite poparcie dla moich zamiarów. Molly w jakiś sposób orientuje się, co chcę powiedzieć, i często potrafi znaleźć sposób, by powiedzieć to dobitniej.

Ted Wagenaar również wniósł wielki wkład w tę książkę. Ted i ja jesteśmy współautorami uzupełniających książkę ćwiczeń pod tytułem *Practicing Social Research*, ale to tylko wierzchołek góry lodowej. Ted jest świetnym kolegą, cenionym krytykiem, dobrym przyjacielem i w ogóle porządnym człowiekiem.

Proces wprowadzania poprawek skomplikował się, gdy okazało się, że mam raka. Teraz już go nie mam. Dzięki wysiłkom Jean deKernion, Mitchell Rausch i centrum medycznego Uniwersytetu Kalifornijskiego w Los Angeles udało mi się wyleczyć chorobę prostaty i powrócić niedługo potem do nauczania i poprawiania książki. Moja wdzięczność sięga oczywiście daleko poza możliwość poprawiania książki.

Przy okazji tego wydania książki możesz poznać młodą socjolog, o której usłyszysz jeszcze w przyszłości: Sandrine Zerbib. Sandrine, która kończy właśnie doktorat w University of California w Irvine, jest pierwszorzędnym metodologiem i naukowcem pracującym zarówno po jakościowej, jak i ilościowej stronie baryka-

dy. Jest szczególnie wyczulona na perspektywę feministyczną, przy czym jej kobiece doświadczenie wnosi nowe spojrzenie do naszych wspólnych zainteresowań metodologicznych. Wysiłek Sandrine jest szczególnie widoczny w rozdziałach 10 i 14, ale wpłynęła ona także na kształt innych części książki. Współpracowaliśmy więc po partnersku i oczekuję dalszego ciągu tej współpracy.

Zadedykowałem tę książkę mojej żonie, Sheili, która przyczyniła się w wielkim stopniu do jej powstania i ewolucji. Sheila i ja spotkaliśmy się, gdy została przydzielona do asystowania mi przy projekcie badawczym, który nadzorowałem w Centrum Badań Sondażowych przy Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley*. W trakcie naszego ponadtrzydziestoletniego małżeństwa pracowaliśmy przy licznych projektach i przypuszczam, że będzie ich jeszcze więcej w przyszłości. Jestem jednak wdzięczny Sheili za znacznie więcej niż tylko naszą wspólną pracę badawczą. Jest ona bowiem wspaniałą partnerką życiową. Jej zrozumienie i wsparcie prowadzą mnie zawsze do kresu moich zainteresowań i pozwalają mi spojrzeć dalej. Nie mam słów, by jej za to należycie podziękować.

* Zawsze uważałem za zabawne powtarzanie, że Sheila wyszła za swojego szefa. Po 35 latach mam wrażenie, że to ja ożeniłem się ze swoim.

Przegląd holograficzny

Badania społeczne składają się z wielu elementów, które niełatwo wyłożyć w prostym porządku chronologicznym. W toku długich lat nauczania metod badawczych w salach wykładowych i pisania podręczników na ten temat nigdy nie udało mi się zadowalająco rozwiązać problemu porządku prezentacji materiału. Na ogół starałem się uporządkować wykłady i rozdziały zgodnie z kolejnością kroków, które podejmujemy, prowadząc badania, choć nie każdy temat zamyka się całkowicie w jednym stadium tego procesu. Dobrym przykładem jest tu etyka badawcza. Dotyczy ona niemal każdego rozdziału tej książki, jednak szczegółowe omówienie etyki nabiera znaczenia dopiero, gdy rozumie się już całą resztę książki.

Chciałbym, żebyś spojrział na badania społeczne jak na hologram – obraz powstający w rezultacie dość dziwnego procesu fotograficznego. Gdybyśmy chcieli zrobić sobie razem zwykłe zdjęcie, wykonalibyśmy odbitkę z negatywu i gotowe: mielibyśmy wspólne zdjęcie. Gdybyśmy przecięli negatyw na pół i zrobili odbitkę z jednej części, tylko jedno z nas byłoby na zdjęciu. Negatyw holograficzny jest jednak zadziwiająco inny. Gdybyśmy przecięli go na pół i zrobili odbitkę, powstały w ten sposób obraz byłby dalej obrazem nas obu, tyle że trochę mniej wyraźnym. Przeciwny z kolei ten negatyw na pół, otrzymalibyśmy znowu cały obraz, jeszcze mniej wyraźny.

Niniejszy podręcznik – a zwłaszcza jego prezentacja w tym wstępie – skonstruowany został na wzór hologramu. Za chwilę przedstawię ci cały jego temat w jednym zdaniu. Ponieważ zaś pokażę ci całość bardzo szybko, obraz przedmiotu będzie nieco niewyraźny.

Po tym pierwszym krótkim omówieniu przedstawię ci wszystko w jednym akapicie, następnie zaś na kilku stronach. Potem omówię jeszcze raz wszystko nieco bardziej szczegóło-

wo. Reszta książki stanowi kolejną prezentację całego tematu – ze wszystkimi szczegółami, które składają się na gruntowną wiedzę o badaniach społecznych.

Przekonasz się, że w taki sam sposób skonstruowane są poszczególne rozdziały. Na pierwszej stronie każdego z nich znajdziesz „Przegląd holograficzny”, który przedstawia sedno rozdziału – całą jego treść – w jednym lub dwóch zdaniach. Następnie „Wprowadzenie” do rozdziału przedstawia temat nieco bardziej szczegółowo. W dalszej części rozdziału znajdziesz pełne rozwinięcie wszystkich zagadnień tematu. Część końcowa rozdziału, zatytułowana „Główne zagadnienia”, stanowi coś w rodzaju holograficznego podsumowania, które pomoże ci powtórzyć materiał. W powtórzeniu przyda ci się także umieszczone na końcu rozdziału zestawienie kluczowych pojęć, które zostały wytłuszczone w tekście i zdefiniowane w słowniczku na końcu książki.

Poniższy przegląd holograficzny książki może ci być pomocny na wiele sposobów. Po pierwsze, wstępna lektura stworzy kontekst dla zapamiętania i zrozumienia rozmaitych szczegółowych informacji dotyczących badań społecznych. Po drugie, możesz powracać do tego rozdziału co pewien czas w miarę postępów lektury. Odwoływanie się do tego rozdziału pomoże ci nie tracić z oczu lasu, w miarę zapoznawania się z poszczególnymi drzewami. Po trzecie, kiedy już przeczytasz całą książkę, możesz wykorzystać ten rozdział jako pomoc w powtórzeniu. Możesz wrócić do całości obrazu, umieścić wszystkie elementy w kontekście i na nowo ocenić sposób ich wzajemnego powiązania.

Możesz wreszcie użyć fragmentów tego rozdziału, by zaspokoić ciekawość rodziny i przyjaciół, wypytyjących, co też tak sympatyczna osoba robi na takich zajęciach.

Całość: Hologram 1

Badania społeczne polegają na systematycznej obserwacji życia społecznego w celu odkrycia i zrozumienia prawidłowości, które wykazuje przedmiot obserwacji.

Całość: Hologram 2

Ludzie wchodzą ze sobą w interakcje i tworzą struktury tych interakcji. Przedstawiciele nauk społecznych starają się odkryć naturę relacji międzyludzkich, podobnie jak biologowie starają się zrozumieć funkcjonowanie organizmów żywych, a astronomowie – ruchy ciał niebieskich. Na ogół gdy ludzie obserwują to, co się wokół nich dzieje, i starają się to zrozumieć, wpływ co najmniej trzech czynników kładzie się cieniem na ich wysiłkach. Owe czynniki to: (1) opinie na temat tego, jak być powinno, (2) błędne mniemania i przesady, których nabyli, dorastając oraz (3) niestaranne i błędne obserwacje. Badacze społeczni natomiast podejmuje obserwację jako działanie świadome i przemyślane – w istocie często jako działanie zespołowe. Wyniki swoich obserwacji analizują następnie starannie i obiektywnie, by określić, jak *jest*, abstrahując od własnych odczuć na temat tego, jak *powinno* być.

Całość: Hologram 3

Część 1 tej książki stwarza kontekst dla zrozumienia logiki i procedur właściwych badaniom społecznym. Będę rozróżniał badania naukowe i to, co zachodzi w życiu codziennym, zwracając uwagę na niektóre powszechne błędy w obserwacji i interpretacji. Przekonamy się, że badania społeczne zmierzają do odkrycia i zrozumienia prawidłowości w tym, co wydaje się niekiedy chaosem codziennego życia, oraz zbadamy rolę zmiennych w tym przedsięwzięciu.

Paradygmaty i teorie kształtują cel naszych poszukiwań i interpretację ich wyników. W sposób bezwiedny zachodzi to w codzien-

nych procesach poznawczych, jednak badacze społeczni robią to bardziej otwarcie – omówimy kilka najważniejszych spośród stosowanych przez nich paradygmatów i teorii. W rozdziale 3 zajmiemy się ideą przyczynowości – kolejną, którą przyjmujemy za pewnik w życiu codziennym, a która staje się precyzyjnym narzędziem w rękach badaczy społecznych.

Już na początku przekonasz się, że badania społeczne są ograniczone i uwarunkowane rozmaitymi kwestiami etycznymi. W rozdziale 1 otrzymasz ogólne informacje o kwestiach etycznych, abyś był w stanie ocenić ich konsekwencje w miarę zapoznawania się z kolejnymi technikami badawczymi. Pod koniec książki, w rozdziale 18 zajmiemy się etyką badawczą bardziej gruntownie.

Jak wszystkie dziedziny nauki, badania społeczne koncentrują się wokół dwóch czynności: pomiaru i interpretacji. W części 2 książki rozważymy, jak badacze społeczni dokonują pomiaru różnych aspektów rzeczywistości społecznej i jak wyciągają wnioski co do znaczenia wyników swoich pomiarów.

W tej książce używam terminów *miar* i *obserwacja* w pewnym sensie zamiennie, jako że pomiar jest w istocie specyficznym typem obserwacji. Chociaż wszyscy ciągle obserwujemy, w każdym razie w sposób nieformalny, termin *miar* odnosi się do bardziej przemyślanej i uregulowanej formy aktywności. Uczniowie podejmuje świadomą decyzję, że będą obserwować, równie świadomie wybierają przedmiot obserwacji, zabezpieczają się na wypadek błędnych obserwacji, wyniki zaś swoich obserwacji rejestrują starannie w formie pomiarów. Pomiar bywają niekiedy liczbowe lub ilościowe: „W czasie egzaminu studenci wychodzili do toalety średnio 2,4 raza”. Bywają też jakościowe: „Kierowca wyraził swoją irytację, gdy dowiedział się, że pomoc drogowa skończyła pracę o 17.00”.

Pomiar zaczyna się od obserwacji, ale pierwszy surowy materiał wymaga często dopracowania i wyklarowania. W rozdziale 5 zajmiemy się wstępną strukturyzacją systematycznej obserwacji – na przykład w trakcie projektowania kwestionariusza. Wrócimy do tego tematu w rozdziale 6, kiedy to zbadamy sposo-

by tworzenia miar złożonych, takich jak indeksy, skale i typologie. Tego typu złożone mierniki pozwalają połączyć kilka szczegółowych informacji o ludziach, aby następnie opisać ich w kategoriach ogólnych tendencji, na przykład uprzedzeń, poziomu intelektualnego, alienacji czy poglądów politycznych.

W naukach społecznych, bardziej niż w przyrodniczych, to, co mierzymy, jest równie ważne, jak to, jak mierzymy. Na przykład w sondażu wyborczym musimy pytać o opinie badanych w taki sposób, by nie wpływać na ich odpowiedź, bardzo ważne jest jednak również, by wybrać do badania właściwych wyborców. Samo przebadanie ludzi w zamożnej dzielnicy podmiejskiej nie pozwoli na trafne przewidywanie wyników głosowania całego elektoratu, podobnie jak badanie wyłącznie mieszkańców zubożonego miejskiego getta. Dobór próby to precyzyjna naukowa dziedzina, która pozwala badaczom przepytac około 1500 głosujących, by przewidzieć w miarę trafnie, jak będzie głosować około 100 milionów ludzi. Dowiesz się, jak to zrobić, w rozdziale 7. Podobnie badacz dokonujący obserwacji uczestniczącej, poszukując wskazówek ze strony informatorów, musi być pewien, że wybiera takich, którzy są w stanie dostarczyć odpowiedniej informacji na temat badanej sytuacji.

W naukach przyrodniczych używa się summiarek, spektrografów i innych specjalistycznych narzędzi pomiarowych, w badaniach społecznych zaś rozmaitych technik, z których niektóre poznasz w części 3 tej książki. Badacze społeczni używają niekiedy kwestionariuszy w badaniach sondażowych. Eksperymentatorzy tworzą kontrolowane sytuacje i obserwują zachowania badanych. W obserwacji uczestniczącej badacze zanurzają się w sytuacje życia codziennego, które zamierzają zbadać, i obserwują je od wewnątrz. Prowadząc analizę treści, badacze mogą siedzieć przed telewizorem i używać kart, na których notują częstotliwość występowania różnych elementów. Przekonasz się, że różnorodność technik pomiarowych możliwych do zastosowania w starannie prowadzonych badaniach społecznych jest niemal nieograniczona – jedyne granice stawia ci własna wyobraźnia.

Pomiar jest jednak tylko jednym z kluczy do badań społecznych. Drugim jest interpretacja, niekiedy nazywana *analizą danych*. Część 4 książki poświęcona jest wyłącznie analizie danych. Zobaczysz, jak na masie obserwacji skupia się logika, a niekiedy też matematyka, by odkryć znaczące prawidłowości. Niekiedy zależy nam na odkryciu prostych prawidłowości opisowych: jaki odsetek wyborców zagłosuje na konkretnego kandydata? W których miastach współczynnik przestępczości jest najwyższy?

Analiza w badaniach społecznych posługuje się tak zwanym językiem zmiennych. Mimo że przedmiotem zainteresowania badaczy społecznych są ludzie, starają się oni zrozumieć zmiennie, które charakteryzują lub opisują tych ludzi i grupy, w których żyją. *Płeć* na przykład jest zmienną, w kategoriach której pewni ludzie są mężczyznami, inni zaś kobietami. Badacze mogą więc zająć się na przykład „rozkładem płci” w grupie młodocianych przestępców w danym mieście: jaka jest wśród nich proporcja dziewcząt, a jaka chłopców? Mogą też poświęcić szczególną uwagę zachowaniom przywódców demonstracji studenckich, aby rozróżnić i zrozumieć różne style przywództwa – czyli inną zmienną społeczną.

Oprócz opisywania ludzi w kategoriach zmiennych badacze społeczni często zainteresowani są odkrywaniem zależności między zmiennymi. W ten sposób badacze polityczni odkryli na przykład zależność między identyfikacją religijną a zachowaniami wyborczymi w Stanach Zjednoczonych. Rzymscy katolicy i żydzi częściej niż protestanci głosują na kandydatów partii demokratycznej. Jako przykład z innej dziedziny: badacze mówią niekiedy o różnych stylach przywódczych typowych dla kobiet i mężczyzn.

Przekonasz się, że interpretacja obserwacji wymaga nie tylko pomiaru – opiera się ona także na logicznym wyjaśnieniu przyczyn zależności między zmiennymi. Należy to do dziedziny teorii, którą zajmujemy się na początku książki, i do której będziemy w naszej podróży co pewien czas wracać.

Ostatecznie celem badań społecznych jest odkrywanie prawidłowości i zasad rządzących interakcjami międzyludzkimi w społeczeństwie – tym, co *jest*. Pod tym względem różnią się one

od religii czy innych systemów moralnych, które ustalają, jak być powinno. Nie oznacza to jednak, że badania społeczne są wolne od wartościowania, czy też że odbywają się one w próżni moralnej – zagadnienia te omawiam w części 5. Badania mają swoją własną listę „powinności”, które dotyczą etycznego traktowania badanych. W rozdziale 18 podsumowuję krótko dotychczasową prezentację etyki badawczej i omawiam ten temat szczegółowo. Przedstawiam też wpływ nacisków politycznych na badania społeczne.

Co więcej, mimo że badania same w sobie nie są moralne ani niemoralne, można ich używać w sposób moralny i niemoralny (zakładam naturalnie, że jesteś zainteresowany tym pierwszym użyciem). Mądrze wykorzystane wyniki badań społecznych są skutecznym narzędziem kształtowania lepszego społeczeństwa: na przykład odkrycie przyczyn uprzedzeń może wskazać sposoby ich likwidacji. Niektórzy badacze studiują problem uprzedzeń właśnie z tego powodu. Można też używać wyników badań społecznych, by po prostu podejmować lepsze decyzje jako obywatel. Wszyscy stajemy na co dzień wobec rozmaitych oczekiwań co do rzeczywistości społecznej – znajomość metod badawczych może nam pomóc w mądrej ocenie tych roszczeń. Rozdział 19 poświęcony jest zastosowaniom badań społecznych.

Całość: Hologram 4

Rozdział 1. Działalność badawcza człowieka a nauka

Obserwacja i próby interpretacji tego, co obserwowane, są naturalną ludzką formą aktywności i podstawą naszego przetrwania w świecie. W życiu codziennym jesteśmy jednak często nieuważnymi i nieświadomymi obserwatorami i interpretatorami, błądzimy więc w jednej i drugiej dziedzinie. Uczni czynią obserwację i interpretację aktami świadomymi i przemyślanymi.

Nie ma jednej metody prowadzenia badań społecznych. Badacze społeczni poszukują nie-

kiedy ogólnego – acz cząstkowego – wyjaśnienia prawidłowości zachowań społecznych, innym razem skupiają się bardziej na głębokim wglądzie w specyfikę konkretnego przypadku. Badacze zaczynają niekiedy od ogólnej teorii i sprawdzają ją w toku kontrolowanych obserwacji. W innych przypadkach wybierają poszukiwanie ogólnej prawidłowości w obrębie tego, co obserwowane w drodze bardziej otwartego i swobodnego badania. Obiektywność jest co prawda istotnym pojęciem w każdym badaniu naukowym, jednak dla socjologa również subiektywność może stanowić decydujące narzędzie.

Rozdział 1 wprowadza zagadnienie etyki badawczej. Badacze społeczni są szczególnie wyczuleni na ewentualny wpływ, który ich badania wywierają na badanych ludzi, i zobowiązują się do ochrony dobra badanych. Ten istotny temat będzie przedmiotem szczegółowych rozważań w rozdziale 18, jednak w różnych miejscach książki – jeśli się to wyda stosowne – będziemy poruszać tematy etyczne.

Rozdział 2. Paradygmaty, teoria i badania społeczne

Omawianie metod badawczych koncentruje się na ogół na technikach pomiaru i analizy, wszystkie takie techniki zaś są wykorzystywane w systemach logicznych, zwanych paradygmatami. Te modele czy też systemy odniesienia ukierunkowują uwagę badaczy w trakcie prowadzenia pomiarów i kształtują teorie, które tworzą oni w celu ogólnego wyjaśniania.

Na przykład paradygmat funkcjonalistyczny każe nam traktować społeczeństwo jako system, złożony ze składników, z których każdy pełni w całości systemu jakąś funkcję. Orkiestra symfoniczna to dobry praktyczny przykład tego poglądu. Każdy z członków orkiestry ma jakieś konkretne zadanie do wykonania: dyrygent, perkusista, wiolonczelista. Kiedy słuchamy złożonego efektu ich wysiłków, rozumiemy, dlaczego każdy z nich robi to, co robi. Wyobraź sobie, że próbujesz zrozumieć zachowanie dyrygenta samo w sobie. Bywa, że zamyka się ludzi za tego typu zachowania.

Paradygmat interakcjonistyczny natomiast skupia naszą uwagę na typach interakcji i komunikacji międzyludzkiej, na wpływie działań jednej osoby na reakcje drugiej. Obserwując zespół jazzowy, możemy zainteresować się, w jaki sposób rytm podyktowany przez sekcję rytmiczną (bębny, kontrabas, fortepian) stał się podstawą dla solo saksofonu altowego, i jak z kolei inni muzycy podchwycili temat stworzony przez solistę. Taki sposób słuchania improwizacji Charliego Parkera i Milesa Davisa wydaje się bardziej rozsądny, niż badanie poszczególnych funkcji kolejno saksofonu i trąbki.

Badacze społeczni mogą opierać swoje badania na dowolnej liczbie paradygmatów. Żaden z nich nie jest prawdziwy lub fałszywy, co najwyżej bardziej lub mniej użyteczny w określonych okolicznościach. Każdy z nich kształtuje typ teorii, tworzonej na użytek ogólnego wyjaśniania. Na przykład teorie Karola Marksa na temat relacji między klasami społecznymi oparte były na paradygmacie konfliktu, który koncentruje się na wysiłkach jednej grupy, mających na celu zdominowanie innych grup i uniknięcie ich dominacji. W tym kontekście Marks mówił wiele na temat „walki klas”, pojęcia, które miałyby o wiele mniejsze znaczenie w teorii funkcjonalistycznej, zajmującej się rolami poszczególnych klas w funkcjonowaniu całego społeczeństwa.

Związek między teorią a badaniami może być postrzegany w kontekście dwóch odrębnych, acz powiązanych wzajemnie, modeli. Metoda indukcyjna wychodzi od konkretnych, szczegółowych obserwacji i ma na celu odkrycie ogólnych zasad rządzących tym, co obserwowane. Moglibyśmy na przykład rozpocząć badanie przekraczania ulicy w niedozwolonych miejscach od szczegółowej obserwacji i rejestrowania zachowań pieszych na skrzyżowaniach. Następnie przeanalizowalibyśmy dane, by przekonać się, czy pewne typy ludzi częściej niż inne przechodzą przez ulicę w niedozwolonych miejscach.

Metoda dedukcyjna wychodzi natomiast od zasad ogólnych (teorii), następnie zaś przechodzi do obserwacji, by sprawdzić trafność przewidywań teoretycznych. Wychodząc od teorii oczekiwań co do ról płciowych w społeczeństwie amerykańskim, moglibyśmy na przy-

kład wysnuć hipotezę, że mężczyźni powinni przechodzić w niedozwolonych miejscach częściej niż kobiety. Następnie przeszlibyśmy do obserwacji prawidłowości w zachowaniu pieszych, by określić, czy nasz teoretyczny wniosek był poprawny. Proces ten nazywamy *testowaniem hipotezy*.

Zarówno metoda indukcyjna, jak i dedukcyjna są w nauce uprawnione. Studiowanie poszczególnych tematów na ogół wymaga w praktyce łączenia ich obu: obserwacje mogą sugerować wyjaśnienia teoretyczne, wyjaśnienia te zaś sugerują, jakie inne prawidłowości powinniśmy móc zaobserwować. Kolejne obserwacje mogą stanowić test naszych oczekiwań, którego wyniki prowadzą do modyfikacji teorii i do kolejnych oczekiwań.

Rozdział 3. Pojęcie przyczynowości w badaniach społecznych

Niektóre badania społeczne są poświęcone przede wszystkim dokładnemu opisowi faktycznego stanu rzeczy. Jednak często badacze społeczni interesują się żywo *przyczynami* tego stanu rzeczy. Innymi słowy, starają się oni zrozumieć, co powoduje obserwowane zachowania i zdarzenia.

Rozważanie logiki przyczynowości w badaniach wymaga użycia języka zmiennych – mówimy, że jedne zmienne determinują inne lub są ich przyczyną. Badacze mogliby na przykład dojść do wniosku, że wyższy poziom wykształcenia powoduje zmniejszenie uprzedzeń, że przynależność religijna wpływa na zachowania wyborcze, czy też, że płeć determinuje postawy wobec kwestii napastowania seksualnego w miejscu pracy.

Jeśli bezwyjątkowy charakter powyższych zdań budzi twój sprzeciw, twoje intuicje są prawidłowe. Wykształcenie nie jest w końcu jedynym czynnikiem wpływającym na uprzedzenia, głosowanie odzwierciedla nie tylko przekonania religijne, a niektórzy mężczyźni mogą być równie zagorzałymi przeciwnikami napastowania seksualnego, jak niektóre kobiety.

W przyczynowym języku badań społecznych rzadko zdarza się, że jedna zmienna wa-

runkuje drugą w sposób zupełny i całkowity. Zachowanie wyborcze na przykład determinowane jest oczywiście przez identyfikację partyjną i wyznawaną filozofię polityczną, lecz również przez wykształcenie, dochód, region kraju, religię i inne zmienne. Zatem wyjaśnianie w naukach społecznych często bierze pod uwagę liczne zmienne wyjaśniające. Nie różni się to właściwie od sytuacji, w której wiele czynników może spowodować, że się przeziębisz – jeśli na przykład będziesz siedział w przeciągu, czy ktoś na ciebie kichnie, albo będziesz przemęczony itp.

Rozdział 4. Plan badań

Podstawowym celem badań społecznych jest obserwacja i interpretacja wyników, jednak cel ten można osiągnąć na wiele sposobów. Jednym z pierwszych kroków w planowaniu projektu badawczego jest sprecyzowanie *jednostki analizy* – przedmiotu naszego zainteresowania. W badaniach społecznych jednostką analizy jest na ogół pojedynczy człowiek, możemy jednak doprecyzować, że chodzi nam wyłącznie o obywateli Stanów Zjednoczonych, studentów wyższych uczelni, członków związków wyznaniowych, wyborców w Kalifornii czy inny podzbiór ludzkości. Jednostkami analizy mogą być również rodziny, organizacje, miasta, narody, filmy, wiersze czy jakakolwiek inna rzecz mająca odniesienia społeczne i obserwowalna. Moglibyśmy na przykład obejrzeć wiele teledysków rockowych, obserwując płęć wykonawców i mierząc stopień zawartej w ich występach wrogości lub przemocy. Następnie moglibyśmy określić, czy istnieje zależność między tymi dwiema zmiennymi.

Rozdział 5. Konceptualizacja, operacjonalizacja i pomiar

Pomiar jest jednym z filarów badań społecznych. W tym rozdziale zajmiemy się dwoma kluczowymi aspektami pomiaru: konceptualizacją i operacjonalizacją. W rozdziale 6 będziemy kontynuować rozważania nad pomiarem,

analizując proces tworzenia złożonych mierników, takich jak indeksy, skale i typologie.

Konceptualizacja odnosi się do procesu określania i precyzowania pojęć, czyli naszych idei na temat natury rzeczy. Użyliśmy już w tym przeglądzie takich pojęć, jak uprzedzenia, wykształcenie, religia itp.

Gdybyśmy na przykład chcieli studiować zjawisko fanatyzmu, należałoby zapewne wyróżnić stereotypy (przekonania), dyskryminację (działania) i uprzedzenia (odczucia). Poza tym należałoby wyjaśnić, jakie obiekty fanatyzmu nas interesują: grupy rasowe lub etniczne, kobiety, mniejszości religijne, geje itp. Ten poziom specyfikacji jest niezbędny, jeśli chcemy stworzyć projekt badawczy; pozwoliliby nam również odkryć w dalszym ciągu badania, że przyczyny dyskryminacji gejów mogą być inne niż przyczyny dyskryminacji kobiet. Moglibyśmy też wykryć jakieś wspólne prawidłowości.

Żadne z pojęć, które określamy i badamy, nie ma „prawdziwej” definicji – mają one tylko dokładnie te znaczenia, które zgadzamy się im przypisać. Istotne jest, że w pewnym sensie znaczenie pojęcia *uprzedzenia* zależy od dokonanego przez nas wyboru – trudność zadania polega na wyszczególnieniu tych obserwacji, które możemy w sposób użyteczny objąć tym samym pojęciem.

Konceptualizacja dotyczy intelektualnego wyklarowania pojęć dla celów pomiaru, *operacjonalizacja* zaś jest konstruowaniem faktycznych, konkretnych technik pomiaru. Polega ona dosłownie na stworzeniu „operacji”, które umożliwią przeprowadzenie pożądaných pomiarów.

Niekiedy satysfakcjonujący pomiar postaw i opinii jest możliwy z użyciem jednego pytania w kwestionariuszu. Oto prosty sposób poznania opinii ludzi na temat kary śmierci: „Czy jest Pan(i) zwolennikiem czy przeciwnikiem kary śmierci dla osób skazanych za morderstwo?”. (Tak właśnie mierzy się tę zmienną w Generalnym Sondażu Społecznym [*General Social Survey – GSS*], ogólnonarodowym sondażu przeprowadzanym co rok lub dwa lata przez Krajowe Centrum Badań Opinii przy Uniwersytecie Chicago).

Weźmy zupełnie inny przykład – założmy, że zajmowalibyśmy się historyczno-porównaw-

czym badaniem zależności między wydatkami na zbrojenia a ubóstwem, w którym jednostkami analizy byłyby państwa. Musielibyśmy dokładnie określić, jak chcemy mierzyć każdą z tych zmiennych, poza tym zaś inne zmienne, jak liczbę ludności i produkt krajowy brutto. Być może korzystalibyśmy z oficjalnych statystyk badanych krajów lub też z danych ONZ. W rozdziale 5 omawiam szczegółowo kwestie, związane z operacjonalizacją zmiennych.

Rozdział 6. Indeksy, skale i typologie

Operacjonalizacja i konceptualizacja większości zmiennych w badaniach społecznych wymagają dużo refleksji i pomysłowości. Weź na przykład pod uwagę postawy wobec feminizmu. Konceptualizując zmienną *feminizm*, moglibyśmy zdecydować się na ograniczenie naszych zainteresowań do „politycznej równości mężczyzn i kobiet”. Moglibyśmy zoperacjonalizować tę zmienną na wiele sposobów, na przykład pytając respondentów, czy zgadzają się lub nie zgadzają z każdym z następujących stwierdzeń:

1. Chciałbym, żeby kobieta została prezydentem.
2. Chętnie głosowałbym na kompetentną kobietę kandydującą do Kongresu.
3. Szczerze mówiąc, nie jestem pewien, czy kobiety mają niezbędne cechy fizyczne i psychiczne, by zajmować stanowiska polityczne.
4. Ogólnie rzecz biorąc, byłoby zapewne lepiej dla wszystkich, gdyby kobiety zostały politykę mężczyznom.

Każde z powyższych stwierdzeń jest wyrazem pewnej postawy wobec obecności kobiet w polityce. Pierwsze dwa sformułowane są pozytywnie (popierają udział kobiet w polityce), kolejne dwa – negatywnie. Moglibyśmy przeprowadzić operacjonalizację na podstawie reakcji respondenta na te cztery zdania, przyznając na przykład po jednym punkcie za każdą odpowiedź feministyczną. W ten sposób respondent, który zgodziłby się ze zdaniem (1) i (2), a nie zgodziłby się z (3) i (4), uzyskalby

cztery punkty. Inny respondent, który nie zgodziłby się ze wszystkimi czterema zdaniem, otrzymałby dwa punkty.

Kombinacja kilku wskaźników postaw wobec feminizmu stworzyłaby *indeks*. Moglibyśmy też stworzyć *skalę*, która uwzględnia fakt, że niektóre wskaźniki zmiennej mają bardziej skrajny charakter niż inne. Sprzeciw wobec przyznania kobietom prawa głosu byłby na przykład bardzo silnym wskaźnikiem antyfeminizmu. W rozdziale 6 zbadamy kilka typów skal.

Rozdział 7. Logika doboru próby

Podstawowym elementem badań społecznych, który odgrywa na ogół znacznie mniejszą rolę w naukach przyrodniczych, jest wybór niektórych obserwacji spośród nieskończonej liczby tych, które możemy przeprowadzić. Skoro możemy obserwować wszystko, jak wybrać przedmiot obserwacji?

Kiedy przyrodnik postanawia zbadać właściwości tlenu, nie jest w stanie zbadać *całego* tlenu, mimo że pragnie wyciągnąć wnioski co do tlenu jako takiego. Na tej samej zasadzie politolog, który chce sformułować wnioski dotyczące preferencji wyborczych głosujących, nie może przepytac *wszystkich* głosujących. Jak więc każdy z tych uczonych decyduje konkretnie, co będzie badać?

W przypadku tlenu każda cząsteczka jest równie dobra. Fizyk wysłał po prostu asystenta do sklepu, w którym się na ogół zaopatruje, żeby kupić litr tlenu. Nikogo nie obchodzi, *który* litr. Politolog badający wszystkich wyborców, których akurat ma pod ręką, będzie jednak w kłopotcie, ponieważ nie wszyscy głosujący są tacy sami. Wyobraź sobie, że poszukujesz wyborców w hipermarkecie znanej sieci, na zebraniu związkowym albo na walnym zgromadzeniu akcjonariuszy. Wybór grupy wyborców ma tu duże znaczenie.

Na szczęście można wybrać stosunkowo niedużą próbę wyborców w taki sposób, by ich odpowiedzi były reprezentatywne dla zamiarów dziesiątek milionów wyborców w całym kraju. Jeden z głównych zarzutów wobec sondaży wyborczych dotyczy faktu, że „psują one całą zaba-

wę z wyborów”, informując nas o wynikach jeszcze przed oddaniem głosów. Z tych samych powodów niektórzy obawiają się, że wyniki prognoz wyborczych mogą mieć wpływ na to, jak ludzie zagłosują i czy w ogóle pójdą do wyborów.

Rozdział 7 wyjaśnia szczegółowo najprostsze techniki prostego doboru losowego i doboru systematycznego. Omawia on także bardziej złożone formy wielostopniowego doboru warstwowego, stosowanego w dużych sondażach ogólnokrajowych. Nawet jeśli nigdy nie będziesz prowadził badań sondażowych, będziesz w stanie zrozumieć i ocenić opisy technik doboru próby i błędu statystycznego zamieszczone w artykułach z badań czy też w prasowych omówieniach sondaży.

Nawet jeśli nie możemy wyłonić próby losowej z danej populacji, możemy i tak posługiwać się logiką doboru próby. W badaniach terenowych dotyczących gangów młodzieżowych istotną byłaby obserwacja i objęcie wywiadami wielu różnych członków wielu różnych gangów w celu uniknięcia zawężonego i stronniczego obrazu całości. Gdybyśmy zaś chcieli dojść do pogłębionego oglądu życia zawodowych polityków, wyniki naszych badań byłyby silnie uzależnione od tego, których polityków byśmy uwzględnili.

Gdybyśmy nawet chcieli przedstawić pełny opis pojedynczego przypadku (na przykład jednej gminy), bez intencji rozszerzenia zakresu naszych wyników na liczniejszą klasę grup czy jednostek, musielibyśmy dobrać próbę możliwych obserwacji danego przypadku. Rozważania na temat logiki doboru próby zawarte w rozdziale 7 rozwijają kwestię możliwości przemyślanego wyboru przedmiotu obserwacji w celu otrzymania właściwego obrazu obserwowanej rzeczywistości.

Rozdział 8. Eksperyment

Zapewne w wyobrażeniu większości laików na temat badań pojawiają się eksperymenty, na ogół prowadzone przez uczonych w długich, białych kitlach, czemu może – lecz nie musi – towarzyszyć demoniczny, pogardliwy wyraz twarzy czy błysk w oku. *Eksperyment kontrolo-*

wany jest jedną z wielu technik stosowanych w badaniach społecznych. Bywa on często przeprowadzany w warunkach laboratoryjnych, mimo że badacze społeczni rzadko noszą białe kitle (czy też przybierają demoniczny wyraz twarzy). Eksperyment kontrolowany jest nie tylko powszechnie stosowaną techniką badawczą, lecz także praktycznym modelem wyjaśniającym logikę badania związków przyczynowych w naukach społecznych.

Badacze śledzą często relacje przyczynowe między zmiennymi. W języku zmiennych mówi się, że zmiany *zmiennych niezależnych* powodują zmiany *zmiennych zależnych*. Załóżmy na przykład, że chcemy się dowiedzieć, czy czytanie tej książki przez osiem godzin w noc poprzedzającą egzamin śródsesemestralny spowoduje poprawę twojej oceny na egzaminie. Jak moglibyśmy się do tego zabrać?

Moglibyśmy zaprojektować prosty eksperyment, w którym niektórzy studenci czytali by przez osiem godzin w noc przed egzaminem, inni natomiast oglądali by telewizję. Następnie porównalibyśmy oceny w obu grupach i sprawdzili, czy ci, którzy się uczyli, wypadli lepiej. W tym przykładzie *uczenie się* i *nieuczenie się* to zmienne niezależne, *oceny* zaś byłyby zmienną zależną. Wyobraź sobie, że wynik jest następujący:

	Średnia liczba punktów
Uczył się	80
Oglądał telewizję	70

Z pewnością byłby to argument za przydatnością całonocnej nauki przed egzaminem, mógłbyś jednak zakwestionować wartość tego wniosku na kilka sposobów. Być może przed egzaminem uczyli się lepsi studenci, gorsi zaś oglądali telewizję. Ta właśnie różnica, nie zaś sam fakt uczenia się, mogła wpłynąć na różnice w ocenach. Przekonasz się, że metoda eksperymentalna posługuje się metodami doboru próby i dopasowywania, aby uchronić się przed nietrafnymi wynikami będącymi konsekwencją wadliwej konstrukcji samego eksperymentu, czyli inaczej *nietrafnością wewnętrzną*.

Zastanawiając się nad tym hipotetycznym eksperymentem, mógłbyś też zainteresować się, czy w takim przypadku, gdy studenci

wiedzą, że są obserwowani, wyniki eksperymentu mogą faktycznie odzwierciedlać to, co się dzieje w normalnym życiu. Jest to dobre pytanie – dotyczy ono problemu *nietrafności zewnętrznej*, którym zajmujemy się w rozdziale 8, wraz z kilkoma innymi kwestiami związanymi z nietrafnością wewnętrzną i zewnętrzną.

Stosunkowo niewielkie rozbieżności między średnimi wynikami w naszym hipotetycznym przykładzie – tylko dziesięć punktów – stanowią kolejny problem. Czy całonocna nauka istotnie w niewielkim tylko stopniu wpływa na wynik egzaminu? Czy tak niewielka zaobserwowana różnica mogłaby być tylko kwestią przypadku? Jeśli tak, ponowne przeprowadzenie eksperymentu mogłoby dać dokładnie odwrotne wyniki, zgodnie z którymi grupa oglądająca telewizję dostałaby lepsze oceny, niż grupa kująca przed egzaminem.

W dalszej części książki przyjrzymy się, jak analiza statystyczna dostarcza informacji wpływających na interpretację przeprowadzonych obserwacji. Przekonasz się, że nie wszystkie różnice między obserwowanymi grupami są znaczące – uwaga, którą sam możesz zastosować do niektórych sloganów reklamowych.

Rozdział 9. Badania sondażowe

Jedną z najpopularniejszych metod badawczych w naukach społecznych polega na posłużeniu się kwestionariuszem – w formie wywiadu prowadzonego przez ankietera lub za pośrednictwem poczty – do przebadania próby respondentów. Sondaże wyborcze i spisy rządowe są przykładami tego typu badań.

Centralnym elementem badań sondażowych jest standaryzowany kwestionariusz. *Standaryzowany kwestionariusz* gwarantuje, że w stosunku do każdego respondenta zostanie zastosowana dokładnie taka sama technika badawcza. Rozdział 5 zajmuje się technikami formułowania pytań, a rozdział 9 zawiera wskazówki w zakresie sposobu ich zadawania i konstrukcji kwestionariusza. Na przykład w sondażu dotyczącym postaw wobec feminizmu powinniśmy zapewne rejestrować płeć badanych, ponieważ jest prawdopodobne, że

poglądy kobiet i mężczyzn w tej kwestii będą się nieco różnić. W tym przypadku konceptualizacja nie jest szczególnie trudna, operacjonalizacja również jest dość prosta. W kwestionariuszu moglibyśmy zoperacjonalizować ten pomiar w sposób następujący:

Płeć

- Kobieta
 Mężczyzna

Dobrym sposobem pomiaru wieku w kwestionariuszu jest na przykład takie pytanie:

Wiek: _____

Moglibyśmy też poprosić o zaznaczenie przybliżonego wieku respondenta w ramach kategorii w następujący sposób:

Wiek

- Poniżej 21 lat
 21–34 lata
 35–49 lat
 50–64 lata
 Powyżej 65 lat

Rozdział 9 wyjaśnia także możliwe sposoby dystrybucji kwestionariusza: wywiad osobisty, telefoniczny, ankieta pocztowa lub inne formy kwestionariusza do samodzielnego wypełniania. Na koniec zajmujemy się zastosowaniem komputerów do dystrybucji kwestionariuszy oraz mocnymi i słabymi stronami badań sondażowych.

Rozdział 10. Jakościowe badania terenowe

Chyba najbardziej naturalna technika prowadzenia badań społecznych przypomina reportaży prasowy: po prostu idziemy w miejsce, gdzie się coś dzieje, i obserwujemy. Metoda ta jest jednak dobrze ugruntowana w badaniach społecznych i nazywa się *badaniami terenowymi*. Jest to technika jakościowa, co oznacza, że nie wymaga zastosowania analizy statystycznej.

W jednym z wariantów tej techniki, zwanym *obserwacją uczestniczącą*, badacz faktycznie włącza się w obserwowane zdarzenia i analizuje

je je od wewnątrz. Załóżmy, że interesują Cię dyskusje polityczne wśród punk-rockowców w Los Angeles. W takim przypadku mógłbyś odkopać swoją gitarę i zejść pod ziemię¹.

W innych przypadkach badacze terenowi ujawniają się jako badacze. Oprócz obserwacji mogą również przeprowadzić wywiady pogłębione z niektórymi uczestnikami. Przekonasz się, że oba te podejścia mają swoje wady i zalety.

Poza tymi i im podobnymi technikami, postreganie świata przez badacza także wpływa na sposób przeprowadzania badań terenowych. Badacze terenowi, posługujący się metodami jakościowymi, w starannie przemyślany sposób formułują wiele paradygmatów, wzbogacających obserwację życia społecznego. Omówimy niektóre z nich: naturalizm, etnometodologię, teorię ugruntowaną, studium przypadku i metodę rozszerzonych przypadków, etnografię instytucjonalną i badania uczestniczące.

Niezależnie od osobistego punktu widzenia wszyscy prowadzimy w życiu codziennym pewnego rodzaju badania terenowe: obserwujemy, notujemy, analizujemy obserwacje. W rozdziale 10 opisane zostały szczegółowe techniki wykonywania tego typu czynności, wypracowane przez badaczy terenowych. W rozdziale tym omawiam również kilka najciekawszych przykładów badań społecznych, przeprowadzonych tą metodą.

Rozdział 11. Badania niereaktywne

Większość badań społecznych wymaga jakiegoś rodzaju interakcji z badanymi ludźmi: zadawania im pytań w sondażu, dawania im zadań do wykonania w eksperymencie czy też spotykania się z nimi w badaniach terenowych. Tego typu ingerencji w bieg życia społecznego towarzyszy pewne stałe niebezpieczeństwo: sam fakt badania może wpływać na przedmiot badań. Pytając ludzi, na kogo mają zamiar głosować, prawdopodobnie wpływamy w pewnym stopniu na ich zamiary i być może wzmac-

niamy ich stanowisko poprzez wymuszenie głośnej deklaracji.

Wiele technik badawczych można określić jako *niereaktywne*, dlatego że nie wymagają wywierania wpływu na przedmiot obserwacji. W rozdziale 11 omawiam kilka tego typu technik. Badacze społeczni mogą na przykład badać wiele zjawisk poprzez analizę istniejących danych statystycznych. W swoim nowatorskim badaniu Émile Durkheim, wielki socjolog francuski, poszukiwał przyczyn samobójstw, analizując i porównując wskaźniki samobójstw w różnych krajach i różnych regionach. Dokumenty historyczne mogą również dostarczyć danych dla analizy, jak w klasycznym studium Maxa Webera na temat związku między ascetyczną filozofią kalwinizmu a powstaniem kapitalizmu. Inny przykład badań niereaktywnych stanowi *analiza treści*, która dotyczy badania zarejestrowanych przekazów – od książek, przemówień, wierszy po obrazy, piosenki i reklamy telewizyjne. Rozdział 11 po raz kolejny dowodzi, że możliwości badań społecznych są praktycznie nieskończone.

Rozdział 12. Badania ewaluacyjne

Znaczna część badań społecznych poświęcona jest ewaluacji programów interwencji społecznej. Załóżmy, że ustawodawca stanowy przeznacza kilka milionów dolarów na wprowadzenie nowego programu resocjalizacji skazanych w więzieniu stanowym. Miło byłoby wiedzieć, czy program ostatecznie osiągnął zamierzony skutek: czy ktoś się zresocjalizował? Ewaluacja jest dla badaczy społecznych jedną z istotnych możliwości działania na rzecz społeczeństwa.

Gdybyś miał dokonać ewaluacji więziennego programu resocjalizacyjnego, musiałbyś zacząć od sprecyzowania konkretnych celów programu. Co rozumie się tu pod pojęciem „resocjalizacja”? Jak określić, czy więzień się zresocjalizował, czy nie? Osiągnąwszy porozumienie w tej kwestii, zechciałbyś prawdopodobnie określić „normalny” wskaźnik resocjalizacji, by mieć do czego porównać oddziaływanie nowego programu. Następnie mógłbyś zaplanować

¹ W oryginale „underground” – określenie muzycznych środowisk alternatywnych (przyp. tłum.).

ewaluację programu resocjalizacji w dużej mierze zgodnie z logiką eksperymentu kontrolowanego. Jak to wyjaśniam w rozdziale 12, ewaluacja nie jest jednak nigdy tak nienaganna logicznie, jak mogłoby się wydawać. Osoby prowadzące badania ewaluacyjne muszą często radzić sobie z bardziej złożonymi kwestiami etycznymi, politycznymi i administracyjnymi, niż się to zdarza w innych typach badań.

Rozdział 13. Analiza danych jakościowych

W rozdziałach 13–17 tej książki zajmuję się *analizą danych*, czyli procesem objaśniania tego, co obserwujemy. Znaczna część tych rozważań poświęcona jest prostym analizom statystycznym, jednak rozdział 13 dowodzi, że nie zawsze potrzebujemy liczb, by odkryć i zrozumieć prawidłowości w życiu społecznym. Niekiedy możemy zastosować tak zwaną *analizę danych jakościowych*.

Analiza danych jakościowych okazała się owocna w badaniach interakcji bezpośrednich w skali mikro, na przykład procesów decyzyjnych w gangu młodzieżowym. Jest również skuteczna w odkrywaniu prawidłowości zmian społecznych w całym społeczeństwie, a nawet w badaniu relacji między społecznościami.

Znaczna część rozdziału 13 poświęcona jest logice i własnościom analizy danych jakościowych: jakiego typu prawidłowości szukamy, jakich używamy technik, skąd wiemy, że znaleźliśmy coś istotnego. Większość analiz danych jakościowych prowadzonych w naukach społecznych wymaga dość skromnego wyposażenia technicznego: często tylko maszyny do pisania, koparki i nożyczek. Pod koniec prezentacji tego tematu omówimy jednak dokładniej możliwości edytorów tekstu oraz niektórych programów komputerowych zaprojektowanych specjalnie do analizy danych jakościowych: NUD*IST, Atlas/ti i Ethnograph.

Badacze wykazali się wielką pomysłowością, projektując badania jakościowe wnikające w istotne aspekty życia społecznego. Myślę, że po przeczytaniu tego rozdziału nabierzesz większego szacunku dla wyobraźni socjologicznej.

Rozdział 14. Kwantyfikacja danych

Dotychczas zajmowaliśmy się tym, jak zabrać się do dokonywania obserwacji i pomiarów dla różnych celów. Niekiedy skutkiem gromadzenia faktów w drodze obserwacji jest stworzenie zbiorów danych nadających się do analizy ilościowej (czyli liczbowej). Współcześnie oznacza to na ogół tworzenie zbiorów danych nadających się do obróbki statystycznej za pomocą komputera. W rozdziale 14 zajmiemy się wpływem rozwoju komputerów na badania społeczne. Następnie zapoznamy się ze sposobem przekształcania danych na surowiec do analizy komputerowej.

Komputer – zwłaszcza komputer osobisty – stał się dla nauk społecznych tym, czym był mikroskop dla biologii, a teleskop dla astronomii. Komputer pozwala badaczowi analizować zbiór danych społecznych z wielu perspektyw, umożliwia mu koncentrację na poszczególnych podzbiórach, testowanie procesów przyczynowych itp. To jakby obracać w dłoni część społeczeństwa, by przyjrzeć się jej z różnych punktów widzenia.

Rozdział 15. Podstawy analizy ilościowej

Skoro dane zostały już ujęte w formie nadającej się do analizy ilościowej, można je zacząć analizować. Rozpocznijmy nasze omówienie analizy danych ilościowych od prezentacji prawidłowości opisowych i związków przyczynowych między zmiennymi. Sprowadza się to ostatecznie do prawidłowości w rozkładach wartości jednej zmiennej lub większej ich liczby.

W najprostszej formie analizy – *analizie jednozmiennowej* – badamy rozkład wartości jednej zmiennej. Na przykład w Generalnym Sondażu Społecznym (GSS) w 1998 roku zadano próbie dorosłych Amerykanów pytanie, czy uważają swoje poglądy polityczne za liberalne, konserwatywne czy umiarkowane. Oto odpowiedzi:

2%	Skrajnie liberalne
13%	Liberalne
13%	Raczej liberalne
35%	Umiarkowane
15%	Raczej konserwatywne
15%	Konserwatywne
3%	Skrajnie konserwatywne

Możemy jeszcze uprościć tę jednozmienną analizę, jeśli zauważymy, że 28% uznało się za liberałów (suma pierwszych trzech kategorii), 33% zaś za konserwatystów. (Tego typu zestawienia procentowe nie zawsze sumują się do równych 100%, ze względu na zaokrąglenia). Możesz uznać te dane za interesujące same w sobie, być może ciekawsza byłaby jednak informacja, jak określają się różne typy ludzi. Oto przykład dla płci:

	Poglądy polityczne	
	mężczyźni	kobiety
Liberalne	27%	31%
Umiarkowane	35%	38%
Konserwatywne	38%	32%

Powyższe dane wskazują na ciekawą różnicę między płciami. Badane kobiety mieściły się na ogół symetrycznie po obu stronach środka, natomiast mężczyźni częściej bywali konserwatywni. Oto przykład *analizy dwuzmiennowej*, w której staramy się odkryć zależności między dwiema zmiennymi – w tym przypadku *płcią i poglądami politycznymi*.

Jaka zmienna z największym prawdopodobieństwem jest powiązana z posiadaniem określonych poglądów politycznych? Może tu przyjść do głowy na przykład identyfikacja z partią polityczną. W ostatnich dziesięcioleciach Partia Republikańska była na ogół bardziej konserwatywna niż Partia Demokratyczna. Sprawdźmy, czy prawidłowość ta występuje w próbie GSS. Weźmiemy też pod uwagę osoby określające się jako „niezależne”.

	Poglądy polityczne		
	demokraci	niezależni	republikanie
Liberalne	39%	19%	11%
Umiarkowane	39%	39%	21%
Konserwatywne	22%	42%	68%

Poglądy polityczne demokratów, republikanów i osób niezależnych odzwierciedlają ogólną prawidłowość, której wystąpienia oczekiwaliśmy, mimo że różnice nie są tak duże, jak można by się spodziewać. Widać zwłaszcza, że demokraci występują w całym spektrum politycznym, republikanie natomiast skupiają się raczej po stronie konserwatywnej.

Rozdział 15 zajmuje się dość szczegółowo analizą jedno- i dwuzmienną. Wprowadza także do logiki *analizy wielozmiennowej*, w której badamy jednocześnie kilka zmiennych. Zagadnienie to rozwijane jest w rozdziałach 16 i 17.

Rozdział 16. Model analizy rozbudowanej

Analiza zależności wielozmiennowych w naukach społecznych posługuje się modelem logicznym nazywanym *modelem analizy rozbudowanej*. Model ten wymaga wprowadzenia zmiennej kontrolnej jako mechanizmu wyjaśniania związku stwierdzonego między dwiema innymi zmiennymi.

Model analizy rozbudowanej bywa niekiedy wykorzystywany do odkrywania mechanizmów wzajemnych powiązań między dwiema zmiennymi. Na przykład dzieci z rozbitych rodzin częściej stają się młodocianymi przestępcami, niż dzieci mieszkające z matką i ojcem. Model analizy rozbudowanej pozwala nam odkryć przyczynę tego stanu rzeczy: różnica w poziomie nadzoru ze strony osób dorosłych. Dzieci lepiej nadzorowane rzadziej stają się przestępcami, dzieci zaś z rozbitych domów częściej pozbawione są nadzoru. Jeśli jednak zapewni się im właściwy nadzór, nie zostają przestępcami częściej niż inne dzieci.

Model analizy rozbudowanej prowadzi niekiedy do wykrycia pozornych zależności, niekiedy pozwala też odkryć szczególne warunki, w których dana zależność występuje. A czasami jedynie potwierdza możliwość uogólniania zaobserwowanych zależności. Na przykład zależność między preferowaną partią polityczną a wyznawaną ideologią polityczną występuje u osób obu płci, jak wskazują następujące dane:

	Poglądy polityczne: mężczyźni		
	demokraci	niezależni	republikanie
Liberalne	38%	19%	12%
Umiarkowane	38%	34%	22%
Konserwatywne	23%	47%	66%

	Poglądy polityczne: kobiety		
	demokraci	niezależni	republikanie
Liberalne	40%	19%	10%
Umiarkowane	39%	44%	20%
Konserwatywne	21%	37%	71%

Prezentacja modelu analizy rozbudowanej uzmysłowi ci, pod jak wieloma względami badania społeczne przypominają pracę detektywa, gdyż usiłujemy w nich wysledzić znaczące prawidłowości tkwiące w naszym życiu społecznym.

Rozdział 17. Statystyka w naukach społecznych

Zaprezentowane przeze mnie proste tabele procentowe są przykładem analizy statystycznej danych ilościowych. Mam dużą słabość do tego typu analiz, jako że większość ludzi jest w stanie zrozumieć znaczenie procentowych opisów i porównań. Niekiedy jednak zdarza się, że zależności między zmiennymi nie dają się w tak prosty sposób zobrazować. Przedstawiciele nauk społecznych stworzyli więc złożone techniki analityczne, służące badaniu i ujawnianiu tego typu zależności. Rozdział 17. zajmuje się logiką niektórych z tych technik analitycznych.

Zaawansowane techniki statystyczne wykorzystywane w naukach społecznych są na tyle złożone, że przed ich skutecznym zastosowaniem trzeba je dość dogłębnie studiować. Prezentacja podstawowych reguł zastosowania niektórych technik, na które możesz się natknąć w czasopiśmie naukowych, pozwoli ci jednak zrozumieć wyniki tego typu analiz, mimo że nie będziesz przeprowadzać ich osobiście. Gdybyś jednak chciał zająć się tymi technikami nieco dokładniej, rozdział 17 daje ci po temu dobre podstawy.

Rozdział 18. Etyka i polityka w badaniach społecznych

Książka przedstawia logikę i tajniki prowadzenia badań społecznych, zarówno z sposób wyidealizowany – czyli tak, jak gdyby badania były prowadzone w idealnych warunkach, jak i w kontekście przeszkód, z którymi musi sobie radzić badacz w świecie realnym. Badacze muszą rozumieć zasady logiczne, leżące u podstaw stosowania tych technik, zarazem jednak muszą wiedzieć, co zrobić, gdy nie ma listy,

z której można dokonać losowania, gdy ludzie nie odsyłają kwestionariuszy itp.

Oprócz przeszkód natury *logistycznej*, na które natyka się badacz w świecie realnym, ma on do czynienia także z przeszkodami etycznymi i politycznymi. Ze względów etycznych nie można na przykład prowadzić badań, które mogą wyrządzić krzywdę badanym. Większość z nas zna przerażające przykłady lekceważenia tej reguły przez nazistowskich lekarzy podczas II wojny światowej. Badania społeczne, mimo że rzadko zagrażają życiu badanych, mogą wywołać u nich zażenowanie, zmartwienie, zwątpienie i inne formy dyskomfortu psychicznego. Co więcej, publiczne ujawnienie wyników ich dotyczących może narazić respondentów na nieprzyjemności. W rozdziale 18 omawiam wiele ścisłych reguł etyki badawczej, wypracowanych przez badaczy społecznych. Wyczerpujące rozważania na temat etyki w tym rozdziale są bardzo istotne, jako że omawiane zasady dotyczą każdego zagadnienia przedstawionego wcześniej – a będziesz już wówczas znał dogłębnie każdy temat.

Przeszkody polityczne także mają wpływ na praktykę badań społecznych. Niejednokrotnie zdarza się, że przeszkody te są w stanie powstrzymać badacza. Wyobraź sobie na przykład, że prowadzisz badania na temat uczciwości i efektywności urzędników państwowych w czasie kampanii wyborczej. Najprawdopodobniej nie uda ci się swobodnie działać wyłącznie na podstawie zasad naukowych. Niektórzy kandydaci polityczni mogliby odmówić udziału w badaniach czy wręcz podjąć próby ich zablokowania. Podobnie badania dotyczące drażliwych tematów, jak wychowanie seksualne, homoseksualizm, aborcja, AIDS są często prowadzone w kontekście sporu publicznego. Badania ewaluacyjne, mające na celu sprawdzenie skuteczności jakiegoś programu, muszą na ogół brać pod uwagę osobiste i zawodowe interesy osób odpowiedzialnych za ten program.

Mimo że także badania przyrodnicze muszą się liczyć z przeszkodami natury politycznej i etycznej, specyfika przedmiotu nauk społecznych sprawia, że przeszkody takie występują w nich częściej. Uwrażliwienie na etykę i polity-

kę w badaniach społecznych pomoże ci radzić sobie z tego typu realnymi czynnikami i, w przypadku etyki, ustrzec się przed nieświadomym łamaniem przyjętych zasad etycznego postępowania w twoich praktykach badawczych.

Rozdział 19. Zastosowania badań społecznych

Kończę tę książkę przypuszczeniem, że być może nie planujesz wcale kariery badacza społecznego, i dobrze. Gdyby każdy, kto przeszedł kurs metod badań społecznych, zamierzał być zawodowym badaczem, większość ludzi takich jak ja byłaby bezrobotna.

Książka ta może jednak zainteresować również ludzi nie zajmujących się zawodowo badaniami społecznymi. Po pierwsze przez całą resztę życia będziesz czytał i słyszał o badaniach społecznych – zrozumienie ich podstawowych zasad stanowi element Cywilizacyjnej Kamizelki Ratunkowej. Wielokrotnie w tej książce będziemy się zastanawiać, jak możesz wykorzystać to, czego się nauczyłeś, by stać

się bardziej efektywnym konsumentem wyników badań społecznych.

Po drugie znaczna część tej książki stosuje się również do obszarów twojego życia nie mających związku z badaniami społecznymi. Jeśli nauczysz się na przykład budować kwestionariusze, możesz wykorzystać tę wiedzę również dobrze przy opracowywaniu innego typu dokumentów. Umiejętność prowadzenia obserwacji uczestniczącej przyda ci się w zawodzie dziennikarza prasowego, przedsiębiorcy, detektywa czy szpiega (choć ten ostatni przypadek stwarza pewne problemy etyczne).

Rozdział 19 stanowi podsumowanie całej książki, na wypadek, gdyby kazano ci coś o niej powiedzieć na egzaminie (przy okazji: powodzenia i nie dziękuj!).

To koniec hologramu 4. Reszta książki jest kolejną holograficzną prezentacją badań społecznych. Mam nadzieję, że zajrzysz tu od czasu do czasu, aby utrzymać wszystkie szczegóły we właściwych proporcjach. Przede wszystkim jednak mam nadzieję, że nauka o badaniach społecznych będzie dla ciebie równie wielką radością jak dla mnie.